

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“
ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Цветелина Георгиева Ангелова

**НАЗВАНИЯ НА СЪСТОЯНИЯ И ПРОЦЕСИ,
ОТРАЗЯВАЩИ РЕПРОДУКТИВНИТЕ ФУНКЦИИ НА
ЖЕНАТА В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователната и научна
степен „доктор“

Професионално направление: 2.1. *Филология*
Научна специалност: 05.04.17. *Български език*

Научен ръководител: доц. д-р Борислав Попов

Рецензенти: проф. д-р Иван Кочев
проф. д-р Мария Китанова-Маркова

Благоевград
2018

Дисертационният труд е обсъден, одобрен и предложен за публична защита на разширено заседание на Катедрата по български език при Филологическия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград.

Дисертационният труд се състои от пет части:

- Увод (17 стр.);
- „Теоретичен модел на изследването“ (78 стр.);
- „Лексикално-семантична класификация на названията“ (110 стр.);
- „Механизъм на словообразуването“ (103 стр.);
- Заключение и приносни моменти в дисертационния труд (6 стр.);
- Съкращения в дисертацията (1 стр.) и библиография (съдържаща над 200 библиографски единици) (20 стр.).

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 10.10.2018 г. от 13,00 часа в зала 412 на УК №1 на ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград. Материалите по защитата са на разположение в кабинет 565, УК №1 на ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Увод	5
1. Представяне на темата	5
2. Цел и задачи на изследването.....	5
3. Основни методи и подходи на проучването	7
3.1. Методи на проучването.....	7
3.2. Подходи на проучването.....	8
4. Преглед на разработки, в които са проучвани разглежданите физиологични състояния на жената (девственост, менструация, бременност и раждане) в българския език	9
5. Основни източници, от които е ексерпиран езиковият материал.	9
II. Теоретичен модел на изследването	10
1. Езикът и културната традиция на българите	10
2. Лексикална системност и класификации на лексикалните единици, с които се означават физиологичните състояния на жената	10
3. Езиковата номинация при изследваните физиологични състояния на жената	12
4. Ономасиологична структура на думата с оглед на анализирания физиологични състояния на жената.....	13
5. Вътрешна форма на думата	14
6. Видове езикова номинация.....	15
6.1. Първична (пряка) номинация при изследваните физиологични състояния на жената.....	15
6.2. Вторична номинация при изследваните физиологични състояния на жената	15
7. Мотивация на езиковата номинация при изследваните физиологични състояния на жената.....	16
8. Заемане на лексикални единици от други езици при изследваните физиологични състояния на жената.....	17
9. Видове лексика според сферата на употреба с оглед на изследвания материал	18
10. Методология при словообразователния анализ на изследваните физиологични състояния на жената.....	19

III. Лексикално-семантична класификация на названията	19
1. Названия за <i>девственост</i> (<i>девствено момиче</i>) и за <i>загуба на девствеността</i> в българския език, групирани по номинационни признаци и някои вярвания, свързани с тях.....	19
2. Названия за <i>менструация</i> и за <i>жена в менструален (месечен) цикъл</i> в българския език, групирани по номинационни признаци и някои вярвания, свързани с тях.....	24
3. Названия за <i>бременност</i> и за <i>бременна жена</i> в българския език, групирани по номинационни признаци и някои вярвания, свързани с тях.....	28
4. Названия за <i>раждане</i> и за <i>жена родилка</i> в българския език, групирани по номинационни признаци и някои вярвания, свързани с тях.....	34
IV. Механизъм на словообразуването	41
1. Преглед на разработки в областта на българското словообразуване	41
2. Съществителни имена.....	41
3. Прилагателни имена.....	48
4. Глаголи	50
V. Заключение	52
VI. Библиография на автореферата	56
VII. Справка на приносите на дисертационния труд	62
Апробация на резултатите и публикации, свързани с темата на изследването	63

I. Увод

1. Представяне на темата

Заглавието на предложения труд *Названия на състояния и процеси, отразяващи репродуктивните функции на жената в българския език*, поради интимния си характер и респ. поради различните табута, свързани с тези състояния, буди любопитство и интерес. Различни страни от съдържанието на представената тема отчасти са засегнати в трудове на български учени – лингвисти и етнологзи. Цялостно изследване обаче върху споменатите физиологични състояния на жената в лексикалносемантичен и словообразователен план няма за българския език. Всичко това налага необходимостта от отделно такова проучване.

Настоящата разработка е с интердисциплинарна насоченост, реализирана от съчетаването на няколко различни лингвистични равнища (лексикална семантика, лексикология, словообразуване, диалектология, етнолингвистика, етимология) с факти от етнографията и фолклора, поради което научната идея се характеризира с многоаспектност, за чиято цел споменатите вече състояния и процеси са анализирани от различни гледни точки – лингвистична (т.е. лексикалносемантична и словообразователна) и етнокултурна.

2. Цел и задачи на изследването

Обект на изследване в тази работа са българският език и култура, като паралелно се анализират сведения от диалектите и от съвременната книжовна лексика.

Предмет на изследването са названията, отразяващи репродуктивните функции на жената в българския език (т.е. девствеността, менструацията, бременността и раждането) и някои вярвания в традиционната българска култура, имащи отношение към тях.

Целта на работата е да се съберат, класифицират и анализират названията, отразяващи репродуктивните функции на жената в българския език (като състояния, признаци и процеси). Те са класифицирани според тяхната вътрешна форма, за да може по този начин да се разкрие съдържанието на изследвания обект. За по-голяма изчерпателност се представя и словообразователният анализ на изследваните означения.

За постигането на тази цел трудът трябва да изпълни следните по-конкретни задачи:

1. Да се ексцерпира лингвистичният материал от българския език за названията, отразяващи девствеността, менструацията, бременността и раждането (като състояния, признаци и процеси) и за жената в тези състояния.

2. Да се обоснове лексикалната системност при названията на анализирания физиологични състояния на жената и събраният материал да се разпредели тематично по групи.

3. Да се направи семантична класификация на лексикалните единици според номинационния им признак на базата на тяхната вътрешна форма.

4. Където е възможно, да се опише (навсякъде, където е описано в източника, от който е ексцерпиран материалът) географският ареал на разпространение на означенията.

5. Да се представят някои обичаи и обреди, свързани с тези състояния на жената, за да бъде показано голямото значение, което е отдавано на тях в миналото, в контекста на етнокултурната им специфика.

6. От гледна точка на словообразователната характеристика на означенията трябва да се изпълнят следните по-конкретни задачи:

- да се направи класификация на наименованията според принадлежността им към различните лексикалносемантични класове (съществителни имена, прилагателни имена, глаголи), показвайки кой клас е най-многочислен;

- да се класифицират по словообразователни типове и модели;

- да се направи характеристика на формациите от структурноморфологична гледна точка – как се оформят: по суфиксалния начин (който включва и дериватите), по композиционносуфиксалния начин или безсуфиксно;

- да се направи количествена характеристика на различните категории и да се покаже кои категории са на-многобройни и кои са с най-малко наименования;

- да се изнесат данни за афиксите като едновременно с това се представят формантите с най-голяма и съответно с най-малка продуктивност.

3. Основни методи и подходи на проучването

3.1. Методи на проучването

1. *Дескриптивният (описателният) метод* – чрез него регистрираме ексцерпирания лингвистичен материал. Той не изисква само описание на езиковите факти, а преди всичко те да се анализират като част от речниковия фонд на българския език.

2. *Структурен метод* – при него чрез разкриване на вътрешните съотношения и връзки ексцерпираните лексеми се разглеждат като система, в която се включват четири понятийно-семантични категории, свързани със заглавието на настоящия труд.

3. *Метод на компонентния анализ (метод на семантичното разлагане)* – чрез него се прави семантичен анализ, при който лексикалното значение на думата се разлага на отделни съставни части (семи), на минимални съставлящи го признаци и от тях избираме този признак, който е в основата на вътрешната форма на думата и чрез който се именува съответното понятие.

4. В отделни случаи се използва и *сравнително-историческият метод*. Той е диахронен метод, чрез който се правят реконструкции на езикови факти от минали състояния на езика, т.е. установява се произходът на съответните лексеми в исторически план.

5. *Ареален метод* – използва се при установяването на диалектното разпространение на някои от названията – навсякъде, където в източниците са описани географските ареали на разпространение на означенията, те са описани и в дисертацията.

6. *Метод на етнолингвистичния анализ* – чрез него се разкрива извънезиковата мотивация на номинационните процеси, като се взема под внимание влиянието на етнокултурния фактор при езиковата номинация.

7. *Количествен метод* – използва се от гледна точка на честотата на употреба на съответните означения (кои са с най-голяма и съответно с най-малка честота на употреба), а след това и при словообразователния анализ – на базата на количеството се правят изводи за приликите и сходствата, както и за продуктивността на формантите.

8. *Метод на словообразователния анализ* – чрез който лексемите се разчленяват на корен-основа и афикси – суфикс или префикс.

9. *Метод на психологическата значимост (когнитивен метод)* – основава се на психологическия контраст между фигура и фон, чиито взаимоотношения се представят в езика. В разглеждания случай фигурата е езикът, съответните названия, а фонът е традицията и обичаите на българите от миналото.

3.2. Подходи на проучването

1. Целта на това изследване предполага използването на *синхронен подход*, който описва дадена езикова система само през определен период от нейното съществуване (в случая имаме предвид съвременния период). Въпреки че в „Речника на българския език“ на Найдено Геров (I – V том) лексемите са с архаичен правопис, характерен според Л. Андрейчин за Пловдивската правописна школа, за която е специфично странното съчетаване между съвременна езикова форма и старобългарска писмена система (вж. Андрейчин 1975: 25), в разработката те са представени със съвременния български правопис.

2. *Ономасиологичният подход* е основен за това изследване и най-подходящ за осъществяването на лексикалносемантичната характеристика на събрания материал. Според него названията и тяхното разпространение се свързват с обектите или явленията от действителността посредством понятията (вж. Кочев 1969: 93 – 95; Илиева 2001: 202 – 203). Така чрез подхода въпросът се свежда до това “как в определено време и на определено място се означава това или онова понятие и се именува съответстващото явление” (Левковская 1962: 40 – по Кочев 1969: 91). Той се основава на „съществуваща, осъзната от носителите на езика реалия (субстанция, признак, отношение и пр.), и търси създадените за нея названия чрез избран ономасиологичен мотив“ (Радева 2017: 21).

3. Прилагаме *системния подход*, което означава „да се изследват термините в състава на съвкупностите (...), като се извежда тяхната общност и особеностите на съдържателните и формалните връзки помежду им” (Лейчик 2009: 142 – по Попова 2012: 166). Една от основните характеристики на термина е неговата системност – както твърди Циткина – „терминът съществува наред с другите термини, с които той е свързан чрез определени отношения” (Циткина 1987: 557 – по Попова 2012: 180). В случая под термин имаме предвид название.

4. Използваме и *тематичния подход*, чрез който разпределяме означенията по теми и към тях отнасяме съответните названия. Нашата цел е да обясним как зад семантичната структура на отделните лексеми могат да се открият общности.

4. Преглед на разработки, в които са проучвани разглежданите физиологични състояния на жената в българския език

Съществуват редица разработки, отнасящи се към различни аспекти от тази тематика. Сред тях най-значими са проучванията на **Палмира Легурска** (вж. Легурска 2003: 75 – 96; Легурска 2012: 13 – 30), представящи названия за *бременна жена* и за *жена родилка* и названия, отнасящи се към цикъла *Раждане*. Друго значимо изследване за настоящия труд представя **Неда Павлова** (вж. Павлова: 2012: 31 – 85), в което е разгледано друго състояние на жената – *девствеността*. На лексеми, представящи *жена родилка* в българския език, се спира и **Христо Холиолчев** (вж. Холиолчев 2013: 71 – 75). Използвани са и отделни статии (Младенов 1981: 39 – 50; Лачева 1995: 125 – 133; Попов 1998: 41 – 56; Попов 1999: 259; Попов 2001: 75, 80 – 82), представящи, различни табуистични названия и евфемизми за разглежданите състояния и процеси на жената.

По тези въпроси, но от етноложка гледна точка, са писали още: **Димитър Маринов** (вж. Маринов 1984; 1994), **Иван Хаджийски** (вж. Хаджийски 1940: 59 – 153; Хаджийски 1945: 301 – 387), **Михаил Арнаудов** (Арнаудов 1996: 688 – 714), **Христо Вакарелски** (вж. Вакарелски: 1977: 445 – 489), **Райна Дражева** (вж. Дражева: 1980; 1986а; 1986б), **Иваничка Георгиева** (вж. Георгиева 1980: 390 – 410), **Стоян Генчев** (вж. Генчев 1985а: 167 – 176; Генчев: 1985б: 176 – 187; 197 – 199), **Николай Колев** (Колев 1987: 220 – 221), **Маргарита Василева** (вж. Василева 1988: 3 – 12), **Еля Цанева** (вж. Цанева 1994а: 118 – 145; 1994б: 146 – 190). Техните разработки са основно етнографски, преплетени с народни термини за съответните състояния на жената, но много полезни, защото са важен дял от народната култура и ценен източник за изучаване не само на бита, но и на душевността на българския народ.

5. Основни източници, от които е ексцерпиран езиковият материал

Анализите в настоящия труд са направени върху богат корпус – намерени са около 1000 названия, към които са включени и

различните фонетични и словообразователни варианти, разпространени на нашата езикова територия. Този материал е достатъчен, за да гарантира достоверност и представителност на направените изводи в разработката. Изследването се основава върху български езиков материал, чиято основна част е ексцерпирана от различни речници (*Речник на българския език* на Найден Геров 1 – 6 том, *Български етимологичен речник* 1 – 7 том, *Тематичен речник на българската семейна обредност*, *Българска семейно-родова лексика*, *Идеографски диалектен речник на българския език*, *Речник на българския жаргон*, *Българска митология*, *Митология на човешкото тяло*), статии и монографии на отделни изследователи, а също така и от сборници с етнографски материали.

II. Теоретичен модел на изследването

1. Езикът и културната традиция на българите

Езикът и неговото проявление – речта са резултат от мисловната дейност на хората и много ясно показват неразривната връзка между език и народопсихология. Тъй като в настоящото изследване се занимаваме основно с лексикалното равнище на езика в контекста на културната традиция на българите, за нас е важен не само лексикалният пласт, съдържащ названията на физиологичните състояния и процеси на жената, но и връзката му с етнокултурните факти, които отразяват народния бит и народния мироглед.

Приемаме, че ексцерпираните лексеми са народни термини, като за нас е особено важно становището на М. Китанова и П. Легурска, че едновременното изследване на народните термини заедно с обредите „е необходимо за пълното обхващане на лексикалния и етнокултурния материал“ поради неразривната връзка между тях (Китанова, Легурска 2012: 9).

2. Лексикална системност и класификации на лексикалните единици, с които се означават физиологичните състояния на жената

Основно място в настоящата разработка заема въпросът за категориите на названията и тяхната системност. Понятието система използваме в смисъла, в който го употребяват редица автори като Й. Трир (Трир 1931 – по Илиева 2001: 309 – 310), Е. Пернишка (вж. Пернишка 1993: 88), Ив. Касабов (Касабов 2006: 38), Б. Попов (ТРХН 2007: 387), Т. Бояджиев (вж. Бояджиев 2011: 41) и др. Изхождайки от

техните схващания, можем да обобщим, че в лексиката съдържанието на системата включва речниковите единици, свързани с вътрешни отношения помежду си, докато самите връзки между тях образуват структурата на тази система.

Съществуват различни класификации за систематизиране на лексикалните единици, сега ще представим две от тях.

2.1. Е. Тодорова и Т. Бояджиев разглеждат класификацията на названията в *тематични групи*. „Тематичните групи се образуват от лексеми, свързани помежду си по значение с някаква тема и въз основа на общността на реалиите и понятията, които те назовават“ (Бояджиев 2011: 47). Според становището на Е. Тодорова при тематичната класификация „думите се обединяват по определени теми на речта, т.е. по най-общи теми на човешкото мислене“ (Тодорова 1977: 8). Така например, ексцерпирани от проучвания от нас материал названия като *трудна, тежка, голема, непразна* и пр. образуват тематичната група „названия за бременност и за бременна жена“; други означения като *честна, хубава, арна* и пр. се обединяват по признака „девственост“; *месец, луна, месечина, пране* образуват тематичната група „названия за менструация и за жена в месечен цикъл“; *родилка, родилница, рожденка, родуля* и пр. се обединяват по признака „жена, която ражда или наскоро е родила“.

2.2. М. Попова обосновава друга класификация, наречена *понятийно-семантична категория*, към която можем да причислим всички ексцерпирани названия, като ги обособим в четири базови категории (вж. по-долу). Първата съставка на термина „понятийно“ насочва към това понятие, което е означено с езикова единица, а втората съставка „семантично“ – към мястото му в семантичното пространство на езика. В метатермина *понятийно-семантична категория* се включват следните признаци, които са присъщи и на изследваните названия (Попова 2012: 132):

– групиране на понятията в определена област въз основа на поне един общ признак;

– групирани понятия намират място в лексикалносемантичната система на даден естествен език;

– езиковото изразяване на понятията е чрез номинативна единица (пак там, с. 132 – 133), като в разглеждания случай тя е от типа на съществително име, прилагателно име, глагол или словосъчетание.

Имайки предвид тези класификации изследваните названия са разпределени в *четири понятийно-семантични категории*, озаглавени тематично с базовите названия *девственост, менструация, бременност и раждане*, в които думите се обединяват чрез семантичната връзка помежду си.

Като допълнителни групи, които също ще бъдат разгледани, причисляваме и следните категории названия, тематично свързани с основните: названия за *недевично момиче*; названия за *отнемане на девствеността*; названия за *липса на менструация*; названия за *помятане (абортиране)*; названия за *преждевременно раждане*; названия за *бездетна жена*.

3. Езиковата номинация при изследваните физиологични състояния на жената

Езиковата номинация има ключово значение при представянето на теоретичния модел на настоящата работа. Тя е процес, при който обектите и явленията от действителността получават своите названия. Езиковата номинация е разглеждана от много български автори и има различни интерпретации за нея (вж. Пернишка 1993: 36; Попова 2012: 163; ТРХН 2007: 262; Бояджиев 2011: 76; Радева 2017: 89).

В теорията на номинацията има два подхода към названието – ономасиологичен и семасиологичен. Както споменахме още в увода, в нашето изследване ще използваме ономасиологичния подход, при който се има предвид отношението реалия (денотация) – смисъл (сигнификат) на името. Процесът на номинацията се описва посредством отношенията между трите елемента в семантичен триъгълник: реалия (денотат) – понятие (сигнификат) – название.

Разглежданите названия са със съдържателна (смислова) номинация, като в названието е отразен признак от понятието, напр. при *родилка* в названието (езиковата форма) присъстват два признака от понятието (респ. от назования обект): ‘жена’ в разширения суфикс *-илк(а)* и ‘действие – раждане’ в основата на глагола *ражд-ам*; при *трудница* в названието присъстват два признака от понятието: ‘жена’ в разширения суфикс *-ниц(а)* и ‘признакът – труден’ в основата на съществителното *труд-ница* и т. н.

В настоящото изследване ще използваме очертаните от М. Попова параметри на номинацията, в които е отразена класификацията на В. Г. Гак (вж. Гак 1977: 45 и сл.): а) източник

(използване на готова единица от даден език; създаване на нова лексикална единица в даден език и заемане на лексикална единица от друг език); б) външна форма (проста, производна, сложна дума и словосъчетание); в) семантичен обем на номинацията (широко и тясно название) и лексикален състав (пряко и косвено название); г) вътрешна форма – конкретен признак на предмета (респ. на понятието), въз основа на който се създава названието (Попова 2012: 275 – 276). Тези параметри намират приложение в самото изследване, където ясно личи дали е създадена нова лексикална единица (*родилка, девесилка, девесница*), дали е зета лексема от друг език (*ръс, казлък, менструация, айзе, хаис, гебе, лехуса*), или съответната дума се използва в преносен смисъл (*месец, месечина, неделя, неволна, честна*). Сред ексцерпираните лексеми присъстват прости (*дева, бременна, родилка*), производни (*зараждам, родилница, добийка, металка*), сложни думи (*каталетка*) и словосъчетания (*жена на друг ред, жена в положение, трудна жена, чиста жена*). По-голямата част от ексцерпираните названия са с преносно значение.

Можем да обобщим, че настоящото проучване е насочено към класифициране на лексикалните единици, въз основа на признак от значението на названието, с помощта на който се определят и различните номинационни признаци.

4. Ономасиологична структура на думата с оглед на анализиранияте физиологични състояния на жената

Чрез ономасиологичната структура (респ. вътрешната форма на думата) се определят номинационните признаци на ексцерпираните названия, представящи лексемите за изследваните физиологични състояния на жената. Използването на ономасиологичната структура в настоящата работа е резултат от прилагането на ономасиологичния подход, който е насочен от предмета към думата, като чрез него се установява и системният характер на названията (вж. Кочев 1969: 90; 141). Чрез ономасиологията се разкрива „връзката между лексикалното съдържание и езиковата форма”, установява се „как възниква думата“ (ТРХН 2007: 272) и се изяснява отношението между езика и мисленето.

Според М. Докулил структурата на ономасиологичната категория винаги е двучленна – назованото явление първоначално се включва в определен понятиен клас, който в езика има свое категориално изразяване, а впоследствие то се определя от някакъв

признак в рамките на този клас. По този начин „понятийният клас влиза в ономасиологичната структура на понятието като определяемо (ономасиологична база), а признакът – като определящо (ономасиологичен признак)“ (Dokulil 1962: 196). В представената разработка ономасиологичната база във всички случаи е проста и назовава лице (жена или девойка), а ономасиологичният признак може да бъде както прост, така и сложен. Така напр., прост ономасиологичен признак имат названията *зàходница* ‘тази, която „захожда“, започва начало на бременността’; *дòйница* ‘тази, която „дой“, кърми’; *помётаница* ‘тази, която „помята“, прави аборт’ и др. Сложен ономасиологичен признак, при който има развитие на предметното отношение към скрита, но подразбираща се процесуалност има названието *мèсишко* ‘кръвотечение при жена, което се появява веднъж в „месеца“’. Сред имената се срещат както прости, така и композитни образувания, при които предметно-действието отношение се усложнява допълнително с обстоятелствени елементи. Такова название е *каталèтка* ‘тази, която ражда „всяко (ката) лято“, всяка година’.

5. Вътрешна форма на думата

Езиковата структура на всяко название има двупластова същност – вътрешна форма (ономасиологична структура) и външна форма (формална структура). Задачата ни в тази глава е да обърнем специално внимание на вътрешната форма на думата, тъй като чрез нея класифицираме означенията по номинационни признаци и в нея е скрито ядрото на семантиката на лексемата. Интересно е да разберем какви признаци са заложили в основата на названията, т.е. мотивите за възникване на съответната лексема във времето, защото, както е известно, вътрешната форма изразява признак от понятието и е съотносима с ономасиологичната структура.

Е. Пернишка определя вътрешната форма като смисъл на думата (вътрешна форма на номинанта) (Пернишка 1993: 44). В. Въртов я обяснява чрез признак на денотата, който е послужил при създаването на лексемата и свързването на звуковата форма с вложеното в нея значение. Вътрешната форма на думата и лексикалното значение не съвпадат, тъй като вътрешната форма е само мотивировка на лексикалното значение (вж. Въртов 1995: 219; 222). В „Терминологичния речник по хуманитарните науки“ вътрешната форма е представена като признак от съдържанието, от

семантиката на думата, който се изразява във външната ѝ форма; нарича се още номинационен признак или мотивиращ признак (ТРХН 2007: 74). „Вътрешната форма е началният етап на всяко наименование. Тя е някакъв признак на предмет, използван за номинация, когато се образува новото лексикално значение. Вътрешната форма мотивира звуковия облик на думата и посочва причината, според която значението се изразява именно с даденото съчетание от звукове“ (Бояджиев 2011: 71). Ето и няколко примера от нашия материал за илюстрация на казаното по-горе: съществителното име *девица* има вътрешна форма (етимологично значение), свързваща го с ие. корен **dhē(y)w-* ‘доя, суча, бозая’ (БЕР 1: 330 – 331); прилагателното име *бременна* има вътрешна форма, която го свързва с ие. **bher-* ‘нося’, оттам и **bher-men-* ‘това, което се носи’ (БЕР 1: 77), т.е. ‘бреме’; глаголят *пъркам* има вътрешна форма, която го свързва с ие. корен **pr-*: **per-* с разширение на наставка *-k-* на основата на лат. *pario, peperī, partus* ‘раждам; произвеждам; измислям; причинявам’ (БЕР 6: 89 – 90).

6. Видове езикова номинация

6.1. Първична (пряка) номинация при изследваните физиологични състояния на жената

Както е известно, когато се създава ново название, се използва терминът *първична (пряка) номинация*.

В съгласие с разсъжденията на следните български езиковеди (вж. Пернишка 1993: 37; Вътов 1995: 227; ТРХН 2007: 262; Попова 2012: 306) можем да обобщим, че първичната номинация е процес, който отговаря на вътрешните потребности на езика, създавайки нови, непознати до този момент названия за предмети и явления от действителността. Първична номинация в ексцерпирания от нас материал имат базовите названия в съответните понятийно-семантични категории: *дева, девственост, девствено момиче, менструация, бременност, бременна жена, раждане, родилка*.

6.2. Вторична номинация при изследваните физиологични състояния на жената

За вторичната номинация, е характерно преосмислено значение на езиковата форма, свързано с новия смисъл, отнесен към действителността, който е от асоциативен тип (ЯЗНО 1977: 73–75). При вторичната номинация се използва вече създадена дума, която служи като основа за ново название (Бояджиев 2011: 77), т.е. използва

се съществуващо в езика название, за да се именува някакъв друг обект от действителността (Попова 2012: 306).

С оглед на представените теоретични концепции можем да обобщим, че основната част от разглежданите названия в нашето изследване са с вторична номинация: *честна, чиста, хубава, редовна, млада* за ‘девствено момиче’; *месечина, месец, видело* за ‘менструация’; *плавя, пера се* за ‘жена в месечен цикъл’; *тежка, натоварена, пълна, окачена* за ‘бременна жена’; *постигане, добиване* за ‘раждане’ и много други.

Както е известно, има два начина за вторична номинация – метафора и метонимия.

- примери за метафора от ексцерпирания материал са: с мотивиращ признак ‘външен вид’, т.е. сходство или идентичност по външен вид – *голема, дебела, пълна, товарена* ‘бременна жена’; с мотивиращ признак ‘форма’ – *корместа, с корем до уста* ‘бременна жена’; с мотивиращ признак ‘цвет’, напр. ‘червен цвет’ – *връзвам червена панделка, вдигам червения байрак* ‘влизам в менструационен цикъл’; с мотивиращ признак ‘физическо свойство (външно и вътрешно) / ‘качество’ или ‘ценност’ – *добра, хубава, честна, арна* ‘девствена’; с мотивиращ признак ‘време’ – *месец, неделя* ‘менструация’, *временна* ‘бременна жена’; с мотивиращ признак ‘количество’ – *нараждам* ‘раждам много’, *накордвам* ‘раждам едно след друго’. Срещат се също глаголни изрази и словосъчетания, които притежават цялостна метафоризация на всички съставки, взети поотделно. Такива са напр., глаголните изрази – *гълтнала топката* ‘бременна жена’, *надула бойлера* ‘бременна жена’, и словосъчетанията с метафоризация само на една от съставките им – *тежка жена* ‘бременна жена’, *трудна жена* ‘бременна жена’.

- примери за метонимия в ексцерпирания материал са: *лице* в словосъчетането *невестино лице* ‘моминска чест, девственост’; *корместа* – в *корместа жена* ‘бременна жена’; *чревата* – в *чревата жена* ‘бременна жена’; *неделя* ‘менструален цикъл’.

7. Мотивация на езиковата номинация при изследваните физиологични състояния на жената

Интерес за нас представлява въпросът за мотивацията на езиковата номинация – как се поражда тя и какви са факторите, оказващи влияние върху нея. И по-конкретно – какви са причините за

съществуването на такъв брой и на такова разнообразие от названия в сферата на женските физиологични състояния.

Редица автори сочат важната роля на психологическия фактор при мотивацията на езиковата номинация. Той се приема като една от основните причини за развитието на полисемията и се свързва с принципа за икономия на езикови средства, т. нар. „езикова икономия“ (О. Есперсен), и на неврофизиологически усилия, т. нар. „закон за икономия на езиковите усилия“ (А. Мартине) (Пернишка 1993: 83). Голямо значение за вторичната номинация оказват психологическите подбуди, чувствата и отношението на говорещия към обекта за назоваване (пак там, с. 84).

В настоящото изследване ще възприемем идеята на Б. Попов, че езиковото табу е породило възникването на повечето названия за особените физиологични състояния на жената. Те са обусловени както от различни архаични вярвания и обреди, така и от съвременни представи (срам, свян, деликатност, дискретност и др.) (вж. Попов 1999: 256 – 260; 2001: 75, 80 – 82). Основавайки се на теорията на Б. Попов за табуистичността на названията (вж. Попов 2001/2002), стигаме до извода, че преобладаващата част от означенията в нашия материал са възникнали като резултат от езиково табу и те са *евфемизирани табуистични названия*. напр. *сторвам* (*Пет години откак се е сторил*); *намерило се е* (*Намери ни се момиченце*); *доби* (*Доби ни се рожба*); *постигам* (*Постигнала мъжко дете*), означаващи ‘раждам, роди се’; за ‘бременна жена’ – *в положение, товарена, трудна, корместа, непразна* и мн. др.; за ‘жена в менструален цикъл’ – *месец, месечина, пране, неделя* и мн. др.; за ‘девствено момиче’ – *честна, чиста, хубава, редовна* и др.

8. Заемане на лексикални единици от други езици при изследваните физиологични състояния на жената

Третият начин за образуване на номинативни единици е заемането на думи от други езици. Това е основно средство за обогатяване на речниковия състав на всеки език.

8.1. За *девственост* и за *девствено момиче* се срещат следните заемки:

- от **турски език** – *казлък* ‘моминство, девственост’ (Цанева 1994: 182 – 183); *късветна* ‘(за жена) честна, девствена’ (БЕР 3: 229; БЕР 4: 606; ИДРБЕ 2012: 915); *ръз* ‘моминска чест; кръв от изгубена

девственост', остар. 'чест, честност, почтеност' (БЕР 6: 366 – 367); *ръс* 'честност, нравствена чистота', 'целомъдрие' (БЕР 6: 377).

8.2. За *менструация* и за *жена в менструален цикъл*:

- от **латински език** – *tensis* 'менструация, месец';

- от **турски език** – *ayzè* 'пране, менструация' (Цанева 1994: 121); *пàсна* 'нечиста, в положение на менструация' (БЕР 6: 115 – 116); *хайс* 'менструация' (Цанева 1994: 120).

8.3. За *бременна жена*:

- от **гръцки език** – *непаратъка* (ИДРБЕ 2012: 245) 'непразна, полезна, тази, която не е излишна, защото ще роди дете';

- от **турски език** – *гeбè* 'бременна' (БЕР 1: 234; Цанева 1994: 121; Легурска 2003: 78; ИДРБЕ 2012: 245) с диалектни (фонетични) варианти *гeбя* (ИДРБЕ 2012: 245), *гъбя* (БЕР 1: 234), *гeбьò* (ИДРБЕ 2012: 245), *гюбя* (ИДРБЕ 2012: 245), *гябè* (ИДРБЕ 2012: 245);

- от **цигански език** – *кабния* (таен цигуларски говор) 'бременна жена' (БЕР 2: 117).

8.4. За *жена родилка*:

- от **гръцки език** – *лехуса* 'жена (майка) (при раждане или наскоро след това); родилка' (Геров 3: 10; БЕР 3: 379; Дражева 1980: 383; Цанева 1994: 127 – 128; БСРЛ 2012: 330; Легурска 2012: 15), в диалектите се среща в различни фонетични, граматични и словообразователни варианти: *леуса*, *левуса*, *лефунка*, *леунка*, *лехунка*, *лехонка*, *леонка*, *лаунка*, *лахутка*, *лувуса* и много други.

9. Видове лексика според сферата на употреба с оглед на изследвания материал

Изследваните названия принадлежат към общонародната лексика и същевременно влизат в различни лексикални пластове.

9.1. Книжовна лексика: *девственост*, *девственица*; *момиче*; *менструация*; *бременност*, *бременна жена*; *раждам*, *раждане*, *родилка*;

9.2. Разговорна лексика: *развалена* 'девойка, която е имала полови сношения преди сватбата'; *нечиста жена* 'жена по време на менструален цикъл'; *дебèла* 'бременна жена', *родилчица*, *родилничка* и др.;

9.3. Диалектна лексика: *мèсечина* 'менструация' (Смолско, Пирдопско) (БЕР 3: 757); *товàрна* 'бременна жена' (Неделино, Гевгелийско) (Геров 5: 341; Цанева 1994: 121; ИДРБЕ 2012: 245; Легурска 2012: 14); *твàрна* (Добричко, Първомайско, Малко градище,

Родопите) (Цанева 1994: 121; ИДРБЕ 2012: 245; Легурска 2012: 14); *добивам* ‘раждам’ (Геров 1: 306); *добийка* ‘родилка’ (Връбница, Софийско) (БЕР 1: 401) и много други.

9.4. Жаргонна лексика: *цепеняк* ‘девствено момиче’; *вдигам червения байрак, дойдоха ми гости от Червен бряг* ‘(за момиче, жена) влизам в менструален цикъл’; *извънтатчно* ‘жена, която е бременна и не знае кой е бащата’, ‘за жена, бременна от неопределен партньор’; *гльтнала топката; надула бойлера* ‘бременна’ и др.

10. Методология при словообразователния анализ на изследваните физиологични състояния на жената

Представеният материал принадлежи към различни части на речта (съществителни имена, прилагателни имена, глаголи) и в зависимост от ономаσιологичната структура производните лексеми се образуват от различни основи (десубстантивни, деадективни, девербални, депрономинални и т.н.). Поради тази причина за материала са използвани различни класификации – по словообразователни типове (при съществителните имена) и по словообразователни модели (при прилагателните имена и при глаголите). Прегледът и групирането на съществителните имена се извършва според структурно-функционалната теория на словообразователния анализ, разработена от М. Докулил (вж. Докулил 1962, 1967). За първи път у нас теорията е приложена от Ив. Кочев (Кочев 1971) в студията *Диалектни категории и типове при словообразуването на съществителното име (съпоставително изследване върху материал от три български говора)*. Класификацията на материала при прилагателните имена и при глаголите се извършва според разбиранията за словообразователния модел, представени от Ив. Кочев и Е. Кочева в статията *Към характеристиката на словообразователния модел* (Кочева, Кочев 1978) и от Ив. Кочев в *Словообразователен тип и словообразователен модел* (Кочев 1992).

III. Лексикално-семантична класификация на названията

1. Названия за девственост (девствено момиче) и за загуба на девствеността в българския език, групирани по номинационни признаци и някои вярвания, свързани с тях

Още от древността, както отбелязва Р. Пешева, „в моралните права и задължения съществувала подчертана йерархия, която

засягала особено жената“ (Пешева 1965: 108). Тези права и задължения са част от нормите на поведение, които трябва да спазва девойката до сватбата, тъй като в миналото спазването на традициите е било задължително. Обичаите, отнасящи се към сватбената обредност, са спазвани от всички, а моралните изисквания са имали висока стойност. Някои обичаи и обреди, свързани с девствеността в тогавашното общество, са били най-важното условие за щастлив брак и благополучие както за цялото семейство на момчето, така и за всички участници в сватбата.

1. Номинационният признак *девственост* е представен от ономасиологичната структура ‘девойка, която не е имала полови сношения’. Този номинационен признак се свързва с физиологичната чистота на девственото момиче. Девствеността може да се определи като граница за преминаване от една социална група към друга, т.е. от вече пораснало момиче в невеста, зряла жена, способна да износи плода и да осъществи една от най-важните си функции, а именно – раждането на нов живот и продължаването на рода. Този номинационен признак е представен от следните названия, които означават това състояние: *дѣва* ‘жена (в девическа възраст); мома, девойка’, напр. *Която си е упазила девството, момството; Невестата не излязла дева* (Геров 1: 388; БСРЛ 2012: 165 – 166); *девая* ‘жена (в девическа възраст); дева, девица’, от стбълг. дѣваѣ ‘девица, дева’ (БСРЛ 2012: 166); *дѣвица* ‘жена (в девическа възраст); девойка, мома, девственица’ (Софийско); съществителното име *девица* има вътрешна форма (etimологично значение), отнасяща се към ие. корен **dhē(y)w-* ‘доя, суча, бозая’ (БЕР 1: 330 – 331; БСРЛ 2012: 170 – 171); *девчинка* ‘девойка, млада жена на възраст да встъпи в брак’ (Павлова 2012: 32); *дѣйка* ‘девойка, млада жена на възраст да встъпи в брак’ (Западна България) (Павлова 2012: 32); *дѣвесѣлка* ‘жена (в девическа възраст); девойка, мома’; разпространено е в някои местни български говори в Тетовско (Вардарска Македония) (БСРЛ 2012: 170); *дѣвѣсница* ‘жена (в девическа възраст); девойка, мома’ (Разложко, Банско) (БСРЛ 2012: 170); *дѣвственица* (Геров 1: 388; БЕР 1: 330); *дѣвство* ‘момска целомъдреност, момство, девичество’, напр. *По-добре девство, а не лошо женене* (Геров 1: 389); *дѣвственост* (съществително от *дѣвствен*) (ИДРБЕ 2012: 915); *дѣвѣйка, дѣвѣйка, дѣвѣя* ‘жена (в девическа възраст); момиче, мома’; диалектните варианти *девойка, девока* са от западни говори, разпространени

северно и южно от Стара планина, с ареал до р. Искър на изток и в Западните покрайнини (Пиротско, Царибродско, Босилеградско); от *девойка* е образуван и гал.-умал. вариант *девойче* (БСРЛ 2012: 171); *девѡяче* ‘жена (в девическа възраст); девойка, (малка) мома’ (Дупнишко; Кратовско, Вардарска Македония; Трънско, Софийско, Западна България) (БСРЛ 2012: 173).

2. Номинационният признак *моминство*, *момеене* е представен от ономасиологичната структура ‘девойка, която е на границата между дете и зряла жена, но все още не е омъжена’. В миналото допустимото „любене“ е било платонично и е далеч от съвременното значение на думата. Традицията забранявала сексуалните отношения преди брака, поради което залитанията в греха били редки, от страх пред ужасно разобличение и наказание (Гаврилова 1999: 353 – 355). Докато е живо вярването, че невествената невеста носи нещастие на семейството, грижата за опазването на девойката е и грижа за бъдещото благополучие на младоженците (вж. ЕБ 1985: 173). Д. Маринов отбелязва, че младите никога не преминават границите, поставени от строгата нравствена възискателност на обществото. „И момите, и момците твърдо знаят, че ще дойде минута, когато момата ще мине през едно много строго и възискателно митарство за нейната девственост“ (Маринов 1984: 394 – 395).

Към този номинационен признак се отнасят следните означения: *момà* с различни фонетични варианти: *мумъ*, *м̀ма* ‘девствена жена, дъщеря (неомъжена, в девическа възраст); девойка’ (БЕР 4: 224; БСРЛ 2012: 382); *мома невеста* ‘невествена мома’ (Гаврилова 1999: 390), напр. *Аку си млада дивойка / блазе ти тебя при меня / б̀ри щеш да си пуходиш / пу сватби и пу зифети / б̀ри щии да си пуносиш (...) / на бяла шия ж̀лтйци. / П̀к ку си мома нивьста / тешко ти тебя при меня* (СБНУ: XXVII: 268 – 269); *не е мома* (Сакар) ‘невествена булка’ (МЧТ 2008: 371); *момè* ‘жена (в детска или девическа възраст); момиче, (малка) мома’ (БСРЛ 2012: 386); *момèто* диал. ‘моминство, девство’ (Геров 3: 79; БЕР 4: 224); *м̀мече* ‘жена (в детска или девическа възраст); момиче, девойка, (малка) мома’ (БСРЛ 2012: 386 – 387); *момè(я) се* ‘преминавам от детска в моминска възраст; ставам мома, усещам се, държа се като мома’ (БСРЛ 2012: 387); *момиче / м̀миче* ‘жена (в детска или девическа възраст); девойка, (малка) мома’, гал.-умал. название, придобило и неутрална нарицателна функция (БСРЛ 2012: 389 – 390); *момичка /*

мѝмичка ‘жена (в детска или девическа възраст); момиче, девойка, (малка) мома’, експресивно (гал.-умал.) название, придобило и неутрална нарицателна функция (БСРЛ 2012: 390); **момѝнка / мѝминка** ‘жена (в детска или девическа възраст); момиче, девойка, (малка) мома’, гал.-умал. название (БСРЛ 2012: 387 – 388); **момѝнство / мѝминство** ‘моминска целомъдреност, девственост’ (Габрово) (БЕР 4: 225), ‘период от живота на жена между детска и зряла възраст; моминска (девическа) възраст’ (БСРЛ 2012: 388), напр. *Мамина Пенка, мамина, / Досега, мама, моминство, / ...Досега, мама, седенки, / Досега, мама, либене* (Геров 3: 80); **момѝване** ‘житейски период, в който се намира млада жена преди брака’ (Чирпанско, Казанлъшко); **момѝвам се** ‘(за жена) намирам се в предбрачен период’ (Източна България); **замомѝвам се** ‘(за жена) намирам се в предбрачен период’ (Чирпанско) (Павлова 2012: 31); **мѝминско** ‘моминство, девственост’ (Делчево, Гоцеделчевско) (субстантивирано прилагателно от ср. р.) (БЕР 4: 225), ‘белезите от кръв по ризата на младоженката – доказателство за девствеността ѝ’ (Харманли, Свиленград) (Павлова 2012: 82); **ризата с моминското** ‘кръв, означаваща, че булката е честна’ (Дражева 1986б: 230); **моминско достоление** ‘девственост’, напр. *Да пазят моминското си достоление* – да пазят девствеността си (Славейков 2006: 52); **момѝшяче** ‘жена (в детска или девическа възраст); момиче, девойка, (малка) мома’ (БСРЛ 2012: 390 – 391); **момѝца / мѝмица** ‘жена (в детска или девическа възраст); момиче, девойка, (малка) мома’ (БСРЛ 2012: 388 – 389); **момляче / мѝмляче** ‘жена (в детска или девическа възраст); момиче, девойка, (малка) мома’ (БСРЛ 2012: 391); **мѝмня** ‘жена (в девическа възраст); девойка, мома’ (Плевенско, Новозагорско) (БЕР 4: 229; БСРЛ 2012: 391); **мѝмско** ‘моминска целомъдреност’ (Добралък, Асеновградско; Ситово, Пловдивско) (субст. прил. от ср. р.) (БЕР 4: 226; ИДРБЕ 2012: 915), (Родопи) (Цанева 1994б: 182 – 183); **момство** диал. ‘моминска целомъдреност, момѝване’, напр. *И е далеко отишла / У пусти гори зелени, / До самодивски селища, / На момински кладенец, / Там се Марийка окъпа, / Момство ѝ се повърна, / Че у мамини си отиде. Песен.* (Геров 3: 80); **мѝмство** ‘девственост, моминство’ (Славеино, Смолянско; Плевня, Драмско) (БЕР 4: 226; БСРЛ 2012: 392); **момството на невестата** (ЕБ 1985: 189); **мѝмцо** ‘девственост’ (Бръщен, Гоцеделчевско; Триград, Девинско; Пловдивци, Маданско; Любча, Смолянско) (с -

миц- от *-мск-*) (БЕР 4: 226); *момушка* ‘жена (в детска или девическа възраст); момиче, девойка, (малка) мома’ (в някои български говори в Солунско, Беломорска Македония); експресивно (гал.-умал.) название, придобило и неутрална нарицателна функция (БСРЛ 2012: 393); *момушлѝк* ‘жена (в детска или девическа възраст); момиче, девойка, мома’ (в някои местни говори в Тетевенско); хибридна гал.-умал. и / или увел. ф. за ‘момиче в девическа възраст, девойка’ (БСРЛ 2012: 393); *мѝмяче* ‘жена (в детска или девическа възраст); момиче, девойка, (малка) мома’ (БСРЛ 2012: 397 – 398); *моминска целомъдреност* ‘девственост’ (БЕР 4: 225);

2.1.Към ономасиологичната структура ‘девойка, която има корем като момиче; т.е. която още е девствена’ се причислява означението *с корем на момиче* ‘ (МЧТ 2008: 69).

3. Номинационният признак *младост* е представен от ономасиологичната структура ‘младо момиче, което току що навлиза в зряла възраст, което още е чисто и непорочно’. Номинационният признак е мотивиран от възрастта, в която се предполага, че момичето е все още девствено. Представен е от следните означения: *млада* ‘девствена’ (Родопи) (Цанева 1994б: 183); *хлѝпѝчка* ‘жена (в девическа възраст); момиче, девойка’ (БСРЛ 2012: 681 – 682); *ѝгнешко* ‘съвсем младо, обикн. непорочно момиче’, напр. *Ти на мене агнешко ми дай, аз не съм по старите чанти като тебе* (РБЖ 1993: 12). Последното название се свързва с представата за *агнето* като младо и крехко животно.

4. *Наред*, (*в*)*ред*, (*у*)*ред* е номинационен признак, представен от ономасиологичната структура ‘девойка, която спазва реда и обичаите и ще се омъжи девствена’. В тази група попадат две означения *рѝдна* (Дебелец, Великотърновско) (ИДРБЕ 2012: 915) и *редовна* ‘девствена’ (Хаджийски 2002: 108).

5. Номинационният признак *негодно*, *лошо* е представен от ономасиологичната структура ‘момиче, което е негодно, защото е имало полови сношения’. Тук влизат названията: *лоша* (Славейков 1972: 113), напр. *Ако булката е лоша, гайдарят не свири, защото му се разболява детето, умира вол или крава* (Анчев 2002: 303); *развалена* (Хаджийски 1940: 108), напр. *Развалени момичета се отдаваха на почтени момчета, само да ги вържат* (Хаджийски 1945: 350), *Ако момата е развалена, сватбата се прекратява* (Хаджийски 1940: 108); *скѝпна* ‘дефлорирана, обезчестена’ (Кукуш) (БЕР 2: 227).

В заключение можем да направим следните изводи:

1. Представени са **61 названия** за *девствено / недевствено момиче*.

2. Означенията са мотивирани от вътрешни признаци, свързани с физиологията на жената (тъй като физиологичната чистота съдържа в себе си девствеността) и засягащи интимния ѝ живот.

3. В някои лексеми ясно прозира метафоричността – *редна, скàпна, развалена* и др.

4. Паралелно с основната информация от лексикалното равнище, получаваме ценни сведения и от други езикови равнища: от словообразователното (ролята на суфиксите за образуване на варианти на ядрените лексеми *мома* и *дева* от синонимните редове *момето, момече, момиче / мòmиче, момичка / мòmичка, моминка / мòmинка, момийаче, момица / мòmица, момляче / мòmляче, мòmня, момушка, момушлák, мòmяче; девица, девчинка, дèйка, девесилка, девèсница, дèвственица, девòйка, девòяче*); от фонетичното (използват се фонетични варианти на думите: *момà, мòmа, мумъ; момица, мòmица*); от синтактичното (срещат се синтактични словосъчетания от типа на: *моминска целомъдреност*).

2. Названия за менструация и за жена в менструален (месечен) цикъл в българския език, групирани по номинационни признаци и някои вярвания, свързани с тях

Според фолклорните легенди „основното задължение на жената е да се омъжи, да роди и да отгледа деца на мъжа си и неговия род“. За тази цел тя трябва да има менструация (БНМ 2013: 193) и тук ще представим названията, свързани с нея. За разлика от циклите *девственост, бременност* и *раждане* „при цикъла *менструация* терминологията е по-бедна, което се дължи на табуизирането ѝ“ (Китанова, Легурска 2012: 12).

1. Номинационният признак *период от време (месец, седмица)* е представен от ономазиологичната структура ‘жена, която има маточно кръвотечение, което се повтаря през определен период от време, обикновено всеки месец и има обособена продължителност’. В случая месец = месечина (БМ 2006: 193). Този номинационен признак е представен от няколко названия, които означават това състояние: *менструация* ‘всекимесечно маточно кръвотечение у жените’ – от научнолат. *mēnstruatio* и от лат. *mēnstruus* ‘месечен’, производно от *mēnsis* ‘месец’ (БЕР 3: 738); напр. *Жена в менструация не трябва да*

участва при изработването на нови подници, защото няма да са здрави (Генчев 1985б: 249); **влизам в менструален цикъл** (РБЖ 1993: 186; 192); **мѐсец** ‘луна, менструация’ (Славеино, Устово, Серафимово, Смолянско; Давидково, Ардинско; Габрово; Бръложница, Софийско; Бобошево, Станкедимитровско; Войнягово, Карловско) от стб. **мѣсѣць** ‘месец; луна’ (БЕР 3: 755), (Българи, Бръшлян, Стоилово, Синеморец, Странджанско) (Милчева 1996: 260); **месец** ‘менструация’ (Родопи) (Цанева 1994а: 123); **мѐсяц** ‘менструация’ (Родопи), напр. *В Родопите смятат, че най-важното условие момичето да израсне здрава, плодна жена, е да има мѐсяц* (пак там, с. 120); **при първия месец** ‘при първата менструация’ (Родопи) (пак там, с. 120), напр. *В повечето родопски села при първия месец на момичето се омесва питка, която то трябва да раздаде, като оповести за събитието.* „В южните родопски селища съществува поверие, че ако в този ден момичето види мургав човек, ризата ѝ цял живот няма да се изпира добре; затова момите гледат да срещнат рус – „бял“ човек“ (Колева 1973: 26). По думите на З. Фройд примитивният човек е тълкувал първата менструация по два начина: като ухапване от призрачно животно или като знак за полово сношение с някой дух (в някои вярвания се разпознава духа на прародителя) (Фройд 1991: 184); **месечно меняване** ‘менструация’ (Йермонах Неофит 1992: 155); **мѐсечно** ‘менструация’ (Костандово, Велинградско); **мѐсячно** ‘менструация’ (БЕР 3: 757); **недѐля** ‘седмица’, ‘менструация’ (Смилянски район, Родопите) (БЕР 4: 597), тук се прави връзка с продължителността на месечния цикъл, който е около седмица;

1.1. Ономасиологичната структура ‘женски период – продължителността на менструалния цикъл, т.е. времето, в което се проявява’ е представена от словосъчетанията: **женско периодично месечно очистване** ‘менструация’ (Зеленин 1929: 27); **жена в известни периодически времена** ‘жена в цикъл’ (СбНУ 1894: 243); **периодът (на жената)** ‘менструация’ (Левин 1991: 175); **появата на периоди** ‘менструация’ (Гаврилова 1999: 352); **женско време** ‘менструация’ (Герв 1: 167).

2. **Месечина** е номинационен признак, представен от ономасиологичната структура ‘жена, която има маточно кръвотечение, което се повтаря всеки месец’. Поради връзката си с женското начало и силите на хтоноса (жена = луна; менструален цикъл = месец), месечината е основен митологичен символ на жената

и женското начало в българската народна космогония (БМ 2006: 195; БНМ 2013: 326). Означенията от този номинационен признак се свързват с периодичната поява на менструацията и се мотивират с рационалните представи на лунните фази и на женския месечен цикъл. Към тази група се причисляват следните названия, които означават това състояние: *мѐсечина* ‘луна’, диал. ‘менструация’ (Смолско, Пирдопско) (БЕР 3: 757); при Найден Геров е представено като *Очищение у жените, което става всеки месец; женско време, месец, пране* (Героу 3: 102); *месечйна* с промяна на ударението ‘луна, менструация’ (Странджанско) (БЕР 3: 757), (Индже войвода, Кости, Грудово, Странджанско) (Милчева 1996: 260); *месечина* ‘менструация’, напр. *Жена кога кърми дете и се види (появи се месечината...)* и *после пак престане* (Ватев 1905: 1); *мѐсчина* ‘луна’, ‘менструация’ (Крѳвеник, Севлиевско), произлиза от *мѐсечина* с изпадане на неударено е (БЕР 3: 761); *мѐсечница* ‘менструация’ (пак там, с. 757); *мѐсишко* ‘менструация’ (Родопи) (Цанева 1994а: 121); *редовно течение на месечините си* ‘менструация’, напр. *За тези бледни и чамави женски в моминска възраст, каквито биват повечето момичета, които нямат редовно течение на месечините си, казват наистина “злина ги либи”* (ИБЕ 1992: 271); *видело* ‘менструация у жените’ (Софийско), понеже се явява при ново *видело* ‘нова луна’ (срв. диал. *мѐсец* ‘менструация’ и лат. *mensis* ‘месец’) (БЕР 1: 143).

3. Номинационният признак *физиология* е представен от ономаσιологичната структура с два варианта – ‘момиче, което навлиза в детеродна възраст, т.е. превръща се в девойка, жена чрез менструалния си цикъл’; ‘жена, която в момента няма (поради напредване на възрастта) или никога не е имала менструация (поради физиологични причини)’. Тук се причисляват означенията: *мѐмино* ‘менструация’ (Родопи) (Цанева 1994а: 120); *мѐминство* / *момйнство* ‘първа менструация, Mensis’ (Габрово) (БЕР 4: 225); те са мотивирани от народните представи, че с първата менструация момичето се превръща в жена; *мъжкар* ‘жена, която никога не е имала менструация’ (Габрово) (БЕР 4: 376) – това е третата категория жени, които са презирани от всички, защото не могат да забременяват и да раждат деца.

4. *Изчистване* е номинационен признак, представен от ономаσιологичната структура ‘жена, която се пере, изчиства се от

мръсните и непотребни вещества чрез менструалния си цикъл'. Семантиката тук ни отвежда към използваните рационални средства от жените за хигиенизиране през менструацията. Представен от следните наименования: **пране** 'очистване у жените, което става всеки месец' (Геров 4: 258); **пранѐ** (Родопи) (Цанева 1994а: 120), 'менструация' (Българи, Резово, Синеморец, Долно Ябълково, Горно Ябълково, Желязково), напр. *Тя трябва да остарее и чак когато ѝ спре прането (менструацията)* (Милчева 1996: 226, 260); **при първото пране** 'първата менструация' (Гоцеделчевско) (Цанева 1994а: 120), напр. *В Гоцеделчевско при първото „пране“ момата хваща три кола завива ги на двора и се завърта около тях от дясно на ляво три пъти, та да ѝ трае „прането“ винаги три дни* (пак там, с. 120); **пранѐ, пранина** 'менструация' (БНМ 2013: 325); **перане** 'менструация' (Родопи) (Цанева 1994а: 120); **перà се** '(за жена) имам менструация' (Габрово, Банат) (БЕР 5: 165); **пранѐто** 'менструация' (Тетевен, Габрово) (пак там, с. 166); **жена с пране** 'жена в менструация' (Пловдивски край) (Дражева 1986а: 214), (Родопи) (Цанева 1994а: 135); хората във всички пловдивски села вярват, че „ако при родилката и детето влезе жена с пране, новороденото ще се изприщи с червени пъпки“ (Дражева 1986а: 214); **има пране** 'мензис' (пак там, с. 214); **спира ми пранѐто** 'без цикъл' (Мичева-Пейчева 2011: 28); **жени, дете ги е оставило прането** (Пловдивски край) (Дражева 1986а: 218) – с този израз жената вече минава в друга категория – превръща се в баба, загубила е своята функция да забременява и ражда; **на дрѐхите съм** 'в менструация съм' (Ахтопол, Индже войвода, Зидарово, Извор, Страндажанско) (Милчева 1996: 260);

4.1. Ономасиологичната структура 'жена, която се плави, т.е. чисти се чрез менструалния си цикъл' ни насочва към използваните средства от жените за хигиенизиране през менструацията. Тук се причислява названието **плавя** и неговата форма **плавя ме** '(за жена) имам буйно и продължително кръвотечение' (Славеино, Смолянско) (БЕР 5: 290).

5. Номинационният признак **пронасяне** е представен от ономасиологичната структура 'момиче, което за първи път има менструация'. Представен е от означението **нашето кокошле пронесе** 'първа менструация на момата' (БНМ 2013: 325). Семантиката тук може да се свърже с млада кокошка, която за първи път пронася, т.е.

изпълнява функцията си и детето, което чрез менструацията се превръща в мома, способна да забременява. Названието е пренесено по аналогия от животното върху човека (кокошка – жена).

В заключение можем да направим следните изводи:

1. Представени са **43 названия** за *менструация*, за *жена в менструален цикъл* и за *жена без менструация*.

2. Означенията са мотивирани от различни признаци свързани: с биологичния фактор (изтичане на меснструална кръв), с външно физическо изцапване, с изчистване, с период от време, с продължителност и др.

3. В по-голямата част от лексемите ясно прозира метафоричността – *месец, неделя, месечина, пране*.

4. Паралелно с основната информация от лексикалното равнище, получаваме ценни сведения и от други езикови равнища: от словообразователното (ролята на суфиксите за образуване на варианти на лексемите *пране, пранина; месечина, месишко, месечница*); от фонетичното (използват се фонетични варианти на думите: *месец, мѐсяц, мѐсечина / месечина /, мѐсчина, мѐминство / моминство*); от синтактичното (срещат се синтактични словосъчетания и глаголни изрази от типа на: *се види месечина, месечноменяване, спира ми прането*).

3. Названия за бременност и за бременна жена в българския език, групирани по номинационни признаци и някои вярвания, свързани с тях

Нормите за поведение през периода на бременността се основават на рационалния опит и на старинните представи. Тяхното спазване е условие за благополучно износване на плода и раждане на здраво дете, поради което се отличават с голяма устойчивост във времето, по думите на М. Василва до средата на ХХ в. (Василева 1988: 4).

1. Номинационният признак *товар* е представен от ономаσιологичната структура ‘жена, която носи товар, която е натоварена’. Включва означения, чиято семантика е свързана с физическата тежест, т.е. тежестта на плода и като цяло с увеличаващото се тегло на жената по време на бременността. Тази група е представена от следните названия:

- *забременя* (ГСБКЕ 1983: 218); *забремен’е* (Кочев 1969: 25); *зъбремен’е* (пак там, с. 14);

- **брѣменна** ‘която носи плод в утробата си’ (Вакарелски 1977: 471; Генчев 1993: 198; ИДРБЕ 2012: 244). Това название е единствената книжовната лексема в българския език, която се е наложила над многобройните диалектни форми, означаващи същото понятие, и която има голям обхват на разпространение; произв. от *брѣме*, диал. ‘(ръчен) товар’; книж., прен. ‘мъка тежест, тежко задължение’; формата се смята за заета от руския език *брѣменный*, която пък е заета от старобългарския език; от ие. **bher-men-* ‘това, което се носи’; от корена на гл. *берѣ*, стб. вѣрж: думата пази началното значение на корена; срв. и стинд. *bhárta* ‘носене; товар’, гр. *φέρμα* ‘плод в утроба’ (БЕР 1: 77); ие. **bher-* ‘бременност’ в лат. ез. е представено във вида *fero* ‘износвам’ (в смисъл бременност) (Бенвенист 1995: 28); **брѣмена** е фонетичен диалектизъм, образуван с изпадане на съгласна *-н-* (Слатина, Ловешко; Синитово, Пазарджишко; Хърсово, Санданско) (ИДРБЕ 2012: 244); **брѣменнь** (Пловдивско) (Легурска 2003: 78);

- **прѣврадна** ‘бременна (за жена)’ (Осина, Гоцелчевско), **прѣвратна** също (Сюит, Мала Азия), **прѣвратна** също (Странджа). – Ако се предположи изходно **прѣбрядна* < **per-berd-ьnā* с дисимиляция *n – б* < *n – в*, както напр. при *прѣвош* < *прѣбош* (...), то може да се приеме за словообразователен вариант на праслав. **berd-jā*: чсл. вѣржда ‘бременна’ (...) рус. диал. *берѣжая* ‘бременна (за кобила)’ и др., което се извежда от ие. **bher-* ‘нося’ (БЕР 5: 628); **прѣвратна** (Странджа) (ИДРБЕ 2012: 245).

- **товѣрна**, напр. *Тук има булки товарни* (Геров 5: 341; Вакарелски 1977: 471), (Неделино) (Цанева 1994а: 121), (Гевгелийско) (ИДРБЕ 2012: 245; Легурска 2012: 14); **товѣрена** (Делчево, Долен, Гоцелчевско) (Дражева 1980: 380), (Пирински край, Бургаско) (Легурска 2012: 14); **товарѣна** с промяна на ударението (Тиквеш) (ИДРБЕ 2012: 245); **твѣрена** (Младенов 1981: 45; Арnaudов 1996: 290), (Вълче поле, Покрован) (Цанева 1994а: 121), (Българи, Заберново, Факия, Долно Ябълково, Желязково, Грудово, Зидарово, Странджанско) (Милчева 1996: 260), (Извор, Бургаско; Черничево, Ивайловградско; Странджа; Шуменско) (ИДРБЕ 2012: 245), (Родопите) (Легурска 2012: 14), ‘бременна’ (Странджа; Федосийски район в Таврия; Болград в Бесарабия; Покрован, Ивайловградско), ‘бременна (за жена)’ (Камилски дол, Ивайловградско) (БЕР 7: 865); **твѣрна** (Малко градище) (Цанева 1994а: 121), (Добричко; Бодрово, Бяла река, Първомайско) (ИДРБЕ 2012: 245), (Родопите) (Легурска

2012: 14); *тварна* ‘бременна (за жена)’ (Попско, Крумовградско; Шумен; Стефан Караджа, Добричко; Тънково, Хасковско; Мулдава, Асеновградско; Певец, Търговишко; Силистренско) (БЕР 7: 865); *твърна* ‘бременна’ (Копривец, Беленско) (пак там, с. 865); *твърна* ‘бременна’ (Кочев 1969: 177); *тварина* (Шумен) (БЕР 7: 865); *тувърд* ‘бременността’ (Генчев 1985: 334); *товдрена* (Родопите) (Легурска 2012: 14); *товарница* (Разложко) (ИДРБЕ 2012: 246); *натварена* (Добриня, Провадийско) (пак там, 245); *натварна* (Асеново, Плевенско) (пак там, с. 245); *натводрена* (Провадийско) (Легурска 2012: 14); *товарена жена* (Асеновградско) (БСРЛ 2012: 219); *тварена жена* (Конущ, Пловдивско) (Дражева 1986а: 211), (Санданско, Гоцеделчевско) (БСРЛ 2012: 219); *тварна жена* (Конущ) (Дражева 1986б: 225).

2. Номинационният признак *тежест* е представен от ономаσιологичната структура ‘жена, която тежи’, свързан е с напълняването на жената и увеличаването на теглото ѝ по време на бременността: *пдтежна* ‘бременна жена’ (Софийско, Динево) (БЕР 5: 552; Цанева 1994а: 121); *пдтежна* (Крумовградско, Хасковско), произв. от *тежа*, *тежък* със завършек *по* ‘бременна’ (БЕР 5: 552); *пдтежка* (Родопите) (Легурска 2012: 14); *затежчала* ‘забременяла (за жена)’ (Геров 2: 134; БЕР 7: 891); *тежка, тежка жена*, напр. *Станала е тежка, зачала е* (Геров 5: 401), (Ватев 1905: 42), ‘бременна (за жена)’ (БЕР 7: 892). Тази лексема се среща в голяма част от българското езиково землище (Вакарелски 1977: 471), (Разградско, Силистренско) (Василева 1988: 4; Цанева 1994а: 121), (Граматиново, Заберново, Кости, Резово, Синеморец, Странджа) (Милчева 1996: 260), (Пирински край, Родопи, Пловдивски край, Странджа), (Благоевградско, Гоцеделчевско и Троянско) (БМ 2006: 326; БСРЛ 2012: 219), (Легурска 2012: 13 – 14), (Белцов, Беленско; Битолско; Ботевградско; Брезнишко; Търнак, Белослатинско; Климентово, Варненско; Велинградско; Драгижево, Великотърновско; Гевгелийско; Гоцеделчевско; Горско Ново село, Горнооряховско; Годечко; Кушланли, Гюм; Дряновско; Дупнишко; Чакали, Еленско; Златоградско; Голям Дервент, Западна Тракия; Сливито, Казанлъшко; Войнягово, Черничево, Карловско; Крумовградско; Габрово, Ксантийско; Връбник, Костурско; Кюстендилско; Маданско; Горна Лука, Монтанско; Неготинско; Никополско; Оряховско; Пазарджишко; Копривщица, Панагюрско; Богданов дол, Пернишко;

Петричко; Пордим, Плевенско; Дябово, Зелениково, Пловдивско; Провадийско; Бяла река, Първомайско; Пчелинци, Радомирско; Бабяк и Белица, Разложко; Широки дол, Самоковско; Сливнишко; Змейово, Старозагорско; Сярко; Ново село, Троянско; Долна Мелна, Трънско; Подгорица, Търговишко; Узункюприйско (Еникьой); Начево, Царибродско (ИДРБЕ 2012: 245); **тежкà** – с промяна на ударението (Панагюрско; Вардим, Свищовско) (пак там, с. 245); **тежка** (Батово, Оброчище, Добруджа) (Генчев, 1974: 265), (Маринов 1984: 483; ЕБ 1985: 164 – 165; Колев 1987: 220); **станала тежка** ‘забременяла’ (Ловешкия край) (Легурска 2012: 14); **тежка** (Пловдивско) (Легурска 2003: 78); **тежка** (Петково, Ардинско; Манастир, Чепеларе, Асеновградско; Чепино, Велинградско; Крумовградско; Кърджалийско; Смолянско) (ИДРБЕ 2012: 245); **тежка** (Кривня, Разградско) (пак там, с. 245); **тешка** (Тетевен) (СБНУ 1915: 289), (Бобошево, Дупнишко) (СБНУ 1936: 54), (Кошица, Годечко; Съчанли, Гюморджинско) (Младенов 1981: 45), (Чоба, Триводици, Пловдивско) (Дражева 1986а: 211); **тешик** (Дъбене, Мраченик, Михилци, Старосел, Рогош, Съединение, Пловдивско) (Дражева 1986а: 211); **тешка** (Родопи) (Цанева 1994а: 121; Легурска 2003: 78); - **теанà** (Тръстеник, Плевенско) (ИДРБЕ 2012: 245); **тегина** (Добричко) (пак там, с. 245); **тегодна** ‘бременна’ (Неготин, Кюстендилско) (СБНУ 1918: 121), (БЕР 7: 887; Легурска 2003: 78), (Светиниколско) (ИДРБЕ 2012: 245); **тегодна** (Долно село, Кюстендилско) (БЕР 7: 887); **тегодà** ‘тъга, мъка, тегло, мъчение’; ‘бременност’ (Кюстендилско краище) (пак там, с. 887); **тегодна** (Кюстендилско) (Легурска 2012: 14); **теготна** (Ошава) (Дражева 1980: 380), (Кнежа, Белослатинско и Тетовско) (ИДРБЕ 2012: 245); **теготна жена** (Санданско) (БСРЛ 2012: 219); **теготна** ‘бременна’ (Вълкова Слатина, Монтанско; Горни Лозен, Софийско; Скрът, Петричко; Тетовско) (БЕР 7: 888); **теготна** (Пирински край) (Легурска 2012: 14); **теготка** ‘бременна жена’ (Падеж, Благоевградско) (БЕР 7: 888; Легурска 2012: 14).

3. Номинационният признак *трудност* е представен от ономасиологичната структура ‘жена, която изпитва трудност’ (т. е. ‘жена, на която ѝ е трудно’) и е свързан с тежкото физическо състояние на жената през този период, което е един рационален фактор в народните представи за това състояние на жената.

- **трудо̀на** ‘която носи в утробата си дете’, напр. *Трудна жена, трудница. Станала трудна, затяжчала. Свети Иван ги венчавал, / Три години се водили, / Станала трудна неволна, / Тежка е рожба добила* (Геров 5: 360). Тази лексема е едно от най-широко разпространените диалектни названия за бременна жена, използвано на нашата езикова територия: Батово, Оброчище, Добруджа (Генчев 1974: 265), (Вакарелски 1977: 471; Дражева 1980: 380; (Маринов 1984: 483; ЕБ 1985: 164 – 165), при капанците в Североизточна България (Генчев 1985а: 169), Чешнегирово, Дълбок Извор, Караджалово, Пловдивско (Дражева 1986а: 211), (Колев 1987: 220), Разградско, Силистренско (Василева 1988: 4), Софийски край (Генчев 1993: 198), (Цанева 1994а: 121), Зидарово, Извор, Резово, Синеморец, Ахтопол, Странджанско (Милчева 1996: 260), Яворово, Хвойна, Асеновградско; Бялцов, Две могили, Беленско; Белоградчишко; Благоевградско; Дихово, Битолско; Босилеградско; Белослатинско; Брезнишко; Войводино, Яребична, Варненско; Велинградско; Брегово, Лагошевици, Видинско; Лесково, Воденско; Криводол, Врачанско; Вишовград, Русаля, Великотърновско; Гоцделчевско; Красен, Генералтошевско; Горнооряховско; Гостиварско; Гюм; Дебърско; Балканци, Добричко; Еленско; Западна Тракия; Ивайловградско; Ихтиманско; Александрово, Енина, Казанлъшко; Карловско; Босилково, Карнобатско; Костурско; Котленско; Кукушко; Бойница, Макреш, Кулско; Кумановско; Кърджалийско; Кюстендилско; Каленик, Ловешко; Васильовци, Ломско; Теглиш, Тъглен, Луковитско; Малкотърновско; Неготинско; Копиловци, Никополско; Асеновец, Новозагорско; Новопазарско; Оряховско; Михалци, Мусина, Павликенско; Свобода, Пазарджишко; Яково, Петричко; Пещерско; Смолско, Пирдопско; Плевенско; Пловдивско; Дриново, Поповско; Върбица, Янково, Преславско; Прилепско; Ченге, Провадийско; Бодрово, Първомайско; Батановци, Пчелинци, Радомирско; Разградско; Разложко; Бесарбово, Ново село, Русенско; Самоковско; Пиперица, Хърсово, Санданско; Свиленградско; Вардим, Ореш, Свищовско; Севлиевско; Ценович, Силистренско; Бяла, Старо село, Сливенско; Сливнишко; Малка Арда, Солища, Смолянско; Зарово, Солунско; Софийско; Старозагорско; Странджа; Стружко; Сярко; Троянско; Трънско; Лозница, Търговишко; Узункюприйско (Еникьой); Елена, Сусам, Хасковско; Начево, Царибродско, Чанакча, Чаталджанско; Верен, Чирпанско; Ямболско (ИДРБЕ 2012: 245 – 246);

трудна жена (БМ 2006: 342), (Софийско, Троянско, Разградско, Пловдивско, Първомайско) (БСРЛ 2012: 219 – 220); „В дом с трудна жена не бива да се слагат дърва в огъня наопаки – с тънкото надолу и дебелото нагоре, че щяло да се роди детето наопаки с краката напред“ (Гаврилова 1999: 334); *труднѝ* (Кочев 1969: 177), (Васил Левски, Старосел, Неделево, Дуванли, Пловдивско) (Дражева 1986а: 211); *трѝдна* (Банско, Разложко) (ИДРБЕ 2012: 246), (Разложко) (Легурска 2012: 14); *трѝдница* ‘трудна, тежка, непразна жена; чревата’, напр. *Снаха остана трѝдница* (Геров 5: 360), (Пожарево, Силистренско) (ИДРБЕ 2012: 246); *трѝдницѝ* (Силистренско) (Кочев 1969: 98); *стрѝдна* ‘трудна, тежка, непразна жена; чревата’, напр. *А ти си стрѝдна, дебела* (Геров 5: 271; Младенов: 1981: 45; БЕР 7: 506), (Тошевци, Видинско) (ИДРБЕ 2012: 246) – наблюдава се протетично с в началото на думата; *трѝднѝсво* ‘бременност’ (Костурско) (пак там, с. 248).

4. Номинационният признак *пазене* е представен от ономасиологичната структура ‘жена, която съхранява и пази детето в утробата си’. Представен е от названието – *чуѝтна* (Желен, Софийско) (ИДРБЕ 2012: 246); от диал. дума *чувам* ‘пазя’ (Вакарелска-Чобанска 2006: 192).

5. Номинационният признак *стойност* или *достойнство* е представен от ономасиологичната структура ‘жена, която е стойностна или достойна’. Семантиката ни отвежда към представите, че само жена, която забременява и ражда, заслужава уважение, а бездетката е нещастие за семейството. Тук има само една лексема *врѝдна* (Благоевградско; Самуилово, Петричко; Левуново, Санданско) (ИДРБЕ 2012: 245), чиито диалектни значения в случая са ‘която притежава необходимите качества; достойна’ и ‘която има цена; която има стойност’ (вж. РБЕ 1979: 407 – 408).

В заключение можем да направим следните изводи:

1. Представени са 64 **названия** за *бременност* и за *бременна жена*.

2. Означенията са мотивирани както от вътрешни, така и от външни признаци, свързани с физиологията на жената и с външния ѝ вид, нарастване на корема и увеличаване на теглото ѝ.

3. В някои лексеми ясно прозира метафоричността – *чуѝтна*, *врѝдна*, *натвърена* и др.

4. Паралелно с основната информация от лексикалното равнище, получаваме ценни сведения и от други езикови равнища: от словообразователното (ролята на суфиксите за образуване на варианти лексемите *тежка* и *товарна*: *потежна, затажчала; натварна, товарена, товарница*); от фонетичното (използват се фонетични варианти на думите: *бременна, бремена, бременнъ; товарена / товарена, тварена, тварна / тварна*); от синтактичното (срещат се синтактични словосъчетания от типа на: *станала тежка, товарена жена, трудна жена, теготна жена*).

4. Названия за раждане и за жена родилка в българския език, групирани по номинационни признаци и някои вярвания, свързани с тях

Човешкият живот е свързан с възпроизводителните способности на жената. Раждането е основна био - социална функция на здравето женско тяло, смята се, че всяка жена „носи деца под сърцето си“, въпреки че не на всяка е дадено да роди (Цанева 1994а: 127; МЧТ 2008: 341; 518). Според народните представи раждането е целта на всяка женитба – „Къща без деца, огън да я гори“ (Маринов 1994: 234; БМ 2006: 92), Раждането и отглеждането на дете е от изключителна важност за жената, чак след като роди първото си дете, жената става пълноправен член на семейството (ЕБ 1985: 165) и едва тогава започват да я уважават.

1. Номинационният признак *раждане* е представен от ономаσιологичната структура ‘жена, която ражда’ и съдържа названия за процеса раждане. Целият комплекс от обредни практики при раждане се е формирал в резултат на многовековни напластявания. Повсеместно е разпространено вярването раждането да се пази в тайна, защото жената ще роди трудно, ако за него знаят много хора. Пази се в тайна дори от съпруга и майката на родилката (Маринов 1984: 486; Арнаудов 1996: 694; Дражева 1980: 381; Генчев 1985а: 172; ЕБ 1985: 165; Цанева 1994а: 125; Милчева 1996: 262; Гаврилова 1999: 334; БНМ 2013: 430). По-рядко трудното раждане се свързва с някакъв „грех“ на родилката (Генчев 1985а: 171).

Този номинационен признак е представен от лексеми, произхождащи от глаголите „родя“ и „раждам“ от корен „род“; *родя, раждам* < прасл. **raditi*, **radja*, деноминатив от **radъ* > стб. *rodъ* ‘род, произход; плод, урожай; род, поколение, семейство, племе; рождение; родство’ (БЕР 6: 304):

раждам (*да родя*) ‘за жена (майка) добивам собствено дете, намира ми се дете; стигам, олекчявам се’, напр. *Майка му на връх Великден роди*ла (Геров 5: 6; БЕР 6: 146 – 147); това е основното название в българския език за освобождаване от бременността, което се среща в повечето от българските диалекти в различни фонетични и словообразователни варианти: **родя** (*се*), **раждам се** ‘излизам от майчина утроба’ (Геров 5: 84; БЕР 6: 298); от стбълг. *родити, респ. раждати (сж) → бълг. *род(я)* / *раждам* и вар. от прасл. *raditi < *radъ, а то от индоевроп. *wrodh- или *rodh- (БЕР 6: 294 – 296; 298 – 304; БСРЛ 2012: 559); **раждъ съ** (Силистренско) (Кочев 1969: 94); **родъ** (Банат) (БЕР 6: 298); **роден** прич. от *родя* ‘произлязъл, явил се на бял свят’ (пак там, с. 299); **раждем** (Банат) (пак там, с. 298); **раждъм** (Ново село, Видинско) (пак там, с. 146 – 147); **радам** (Смолянско, Ардинско, Асеновградско, Маданско) (пак там); **рждам** (Солунско) (пак там, с. 298); **радѐвам** ‘добия / добивам собствено дете’ (БСРЛ 2012: 559); **родѐвам** ‘раждам’ (Родопите) (Кочев, Тетовска-Троева 1973: 261); **родѐвам** ‘раждам’ (Габрово, Ксантийско) (БЕР 6: 298); **родьовам** ‘добия / добивам собствено дете’ (БСРЛ 2012: 559); **раждане** (Геров 5: 6; Вакарелски 1977: 472); **раждѐне** (Кочев 1971: 165); **раджанье, рагъанье** ‘родилен акт на жена за добиване на дете’ (БСРЛ 2012: 548); **рождѐние** ‘родилен акт на жена за добиване на дете; раждане’; (прен.) възникване, поява’ (БЕР 6: 300; БСРЛ 2012: 561); **рожденьѐ** ‘раждане’ (Горни и Долни Богров, Суходол, Връбница, Софийско; Райлово, Трънско; Дивотино, Сопища, Пернишко) (БЕР 6: 300); **родитба** ‘родилен акт на жена за добиване на дете; раждане’ (Софийско) (БСРЛ 2012: 555); **рджба** ‘родилен акт на жена за добиване на дете; раждане’ (Геров 5: 84; БСРЛ 2012: 560); **рождьба** ‘раждане’ (Гинци, Годечко; Софийско) (БЕР 6: 300); **обрадам** ‘раждам’; ‘акуширам’ (Долно Луково, Ивайловградско) (пак там, с. 301); **урди се** ‘роди се’ (Лиляче, Врачанско) (пак там, с. 302);

1.1. Към ономаσιологичната структура ‘жена, която започва процеса раждане’ се причисляват следните названия: **зарждам** (**зарждам се**) ‘започвам да раждам’ (Геров 2: 114; БЕР 6: 300); **зародя** (*да се зародя, да се зародийш*) ‘започвам да раждам’, напр. *Добивам си рожба. С челяд да се зародиш* (Геров 2: 114; 116; БЕР 6: 300); **заржда се** диал. **зарждавам, зарждавам** (*да зарждам*) ‘започвам да раждам’, напр. *Подкачям да раждам* (Геров 2: 114; БЕР 6: 146); **прорждам** ‘почвам да раждам’ (БЕР 6: 147);

1.2. Към ономаσιологичната структура ‘жена, която вече е в края на процеса раждане, приключва с него’ се причисляват следните лексеми: **изрòда** ‘привършвам с раждането’ (Костурско) (БЕР 6: 301); **дород(я)** с резултативно-темпорален нюанс на значението ‘родя, раждам’ (БСРЛ 2012: 194);

1.3. Ономаσιологичната структура ‘жена, която ражда едно след друго няколко деца’ е представена от названията: **изрàждам** ‘раждам много’ (Смолско, Пирдопско) (БЕР 6: 146); **нарàждам, нарàждавам, нарàждувам (да народя̀, да нарàждам)** ‘раждам много, мнозина’, напр. *Народила деца, па не се грижи да ги гледа.* (Геров 3: 208); **народя̀, народя̀вам** ‘раждам много’; **нарòдя се** ‘роди се много’ (Ихтиманско); **нарòдувам** ‘раждам много, в голямо количество’ (Самоков) (БЕР 6: 301); **обрàждам** ‘раждам много’ (пак там, с. 147); **порàжда** ‘(за жена, майка) раждам второ дете след първото (с разлика, по-малка от две години); раждам, добивам’, ‘родя / раждам отново, повторно, пак’; ‘раждам след повторно омъжване’ (Самоков), ‘добивам’ (Кюстендилско), ‘за жена раждам две години наред’ (БЕР 6: 147; 302; БСРЛ 2012: 500); **порàждам (да породя̀)** ‘(за жена, майка) раждам второ дете след първото (с разлика, по-малка от две години); раждам, добивам’, ‘родя / раждам отново, повторно, пак’; ‘раждам след повторно омъжване’ (Самоков), ‘добивам’ (Кюстендилско), ‘за жена раждам две години наред’, напр. *Чина Стояница лани и полани породи и двете породени деца са живи* (Геров 4: 202; 209; БЕР 6: 147; 302; БСРЛ 2012: 500); **порàждане** (Геров 4: 202); **породя̀ / породя̀** ‘(за жена, майка) раждам второ дете след първото (с разлика, по-малка от две години); раждам, добивам’, напр. *Клета да си, мале, и проклета,/ Ка ме роди, та ми не породи,/ Да породии я брата, я сестра,/ Та да има у что да се кльна* (Геров 4: 209; БЕР 6: 147; 302; БСРЛ 2012: 500); **пòрода** ‘да родя деца скоро едно след друго’ (Ботевградско) (БЕР 6: 302); **породѣ̀** ‘за жена: раждам две години наред’ (БСРЛ 2012: 500); **порòдим** ‘родя второ дете’ (Огняново, Софийско) (БЕР 6: 302); **прèродя̀** ‘родя повторно’ (Велес) (пак там); **прирàждам (да природя̀)** ‘раждам от нов брак след родените деца от първия’, ‘добивам дете от втора жена’ (Кръвеник, Севлиево), напр. *Казва се за жена, която е повторила и родила още деца от втория си мъж* (Геров 4: 284; БЕР 6: 147); **природя̀** ‘раждам дете от новия брак след родените от предишния’ (БЕР 6: 302), напр. *Родени от повторила или потретила*

жена, родени от мащеха. Природени деца, родени от втора или трета жена (Геров 4: 284); **прораждам** (Геров 6: 271).

2. **Добиване** е номинационен признак, представен от ономасиологичната структура ‘жена, която ражда, добива дете’. Представен е от следните означения, които са производни от **добив** ‘добиване’ (БЕР 1: 401): **дѝбив** ‘раждане’ (Вакарелски 1977: 472); **добѝвам (да добѝя)** ‘раждам’, напр. *Добивам рожба; Добих си мъжко дете* (Геров 1: 306), ‘получавам, произвеждам; раждам’ от стбълг. **доѝвѝти** ‘добивам’ → бълг. ‘спечелвам’, ‘получавам’, ‘придобивам’, ‘родя / раждам’ (БЕР 1: 401; БСРЛ 2012: 182 – 183); **добѝ**, напр. *Мъжко е дете добила; Доби ни се рожба* (БСРЛ 2012: 183); **доби си** ‘роди си’ (Младенов 1981: 45), напр. *Т’а кѝт станалѝ труднѝ,/ душло време дѝ дубий* (Казанлък) (СбНУ, XVI: 98); **добѝване** ‘раждане’ (Геров 1: 306; Вакарелски 1977: 472), напр. *Някои вярват, че самодивите се съвкупяват с едни черни чудовища и от тях добиват деца.* (Геров 5: 113); **добила е (жената)** (ЕБ 1985: 165); **сдобѝвам (да сдобѝя)** ‘добивам, раждам’, напр. *Ако ни помогнеш да си добием едно мъжко детенце, щом настане до дванадесет години нагоре, да бѝде твое* (Геров 5: 153); **сдобѝване** (пак там); **добѝйка** ‘родилка’ (Врѝбница, Софийско) (БЕР 1: 401; Тетовска-Троева 1988: 123), напр. *Язе сѝм млада добѝйка, мъжко сѝм дете добила* (БСРЛ 2012: 182 – 183); **придобих** ‘родих’ напр. *С помощта на Господа придобих дете* (Битие: 1: 23).

3. Номинационният признак **постигане** е представен от ономасиологичната структура ‘жена, която стига края на бременността и благополучно ражда’, т.е. постигнала е основното си задължение – раждане на дете и продължаване на рода. Тук се причисляват лексемите: **постѝгам (постѝгвам, да постѝгна, постѝгнувам)** ‘раждам, добивам’, напр. *Стояла деѝвятѝ месеѝци, / Постигнала мъжско детея* (Геров 4: 225; БЕР 7: 455); **постѝгане** ‘раждане’ (Геров 4: 225); **стѝгам (стѝгвам, да стѝгна, стѝгнувам)** ‘раждам’, напр. *Една жена стигнала два близнака. / Тя му стигнала едно мъжко дете* (Геров 5: 257 – 258), ‘раждам, добивам’ (БЕР 7: 454 – 455); **стѝгѝм** ‘раждам’ (Пожарево, Силистренско) (Кочев 1969: 177); **стѝгане** ‘раждане’ (Геров 5: 258); **стигнала** ‘жена, която ражда’ (БНМ 2013: 443).

4. Номинационният признак **повиване** е представен от ономасиологичната структура ‘жена, която повива, ражда дете’. В

тази група попадат следните означения: **повивам (да повия)** ‘раждам, добивам, стигам’, напр. *Замъчи ся Божя Майка / От Игната до Коледа, / Та си нови млада Бога* (Геров 4: 61). Тук повиването метафорично означава раждането – **повиване** ‘раждане’ (пак там).

5. *Родилка* е номинационен признак, представен от ономаσιологичната структура ‘жена, която е родила’ и съдържа названия за състоянието на жената след раждането. Според народните вярвания тя е силно уязвима от страна на зли духове и затова е заплаха за околните. Основното название, което се е наложило в българския език и има най-широко разпространение, е **родилка**, напр. *Завила се като родилка*. (Геров 5: 83); от прасл. **raditi*, **radja*, деноминатив от **radъ* > стб. *родъ* ‘род, произход; плод, урожай; род, семейство, поколение, племе; рождение; родство’ (БЕР 6: 294, 304). Този номинационен признак е представен от лексеми, произхождащи от глаголите „родя“ и „раждам“ от корен „род“: **роденница** ‘родилка’ (Мустафчево, Ксантийско) (БЕР 6: 299), (Кочев, Тетовска-Троева 1973: 261), ‘жена (майка) при или наскоро след раждане; родилка’ (за български говори в Беломорска Тракия, Ксантийско) (БСРЛ 2012: 553); **родилка** ‘жена родила наскоро’, напр. *Завила се като родилка* (Геров 5: 83), (Пирински край) (Дражева 1980: 383), (Родопи) (Цанева 1994а: 127 – 128; МЧТ 2008: 341; Легурска 2012: 15), (Ръждавица, Кюстендилско; Бачево, Разложко; Кадийца, Благоевградско; Главановци, Трънско; Буковец, Видинско и ред. др.) (Тетовска-Троева 1988: 123); **родийкъ** ‘жена, която току-що или наскоро е родила’ (Тръстеник, Плевенско) (БЕР 6: 299); **родилкя** ‘жена, която току-що или наскоро е родила’ (Горна и Долна Василица, Ихтиманско, Пирински край) (БЕР 6: 299; Дражева 1980: 383; ЕБ 1985: 166); **родилькя** ‘жена, която току-що или наскоро е родила’ (БЕР 6: 299), ‘жена (майка) (при или наскоро след раждане)’ (Ихтиманско, Самоковско) (БСРЛ 2012: 553 – 554), (Софийско) (Легурска 2012: 15); **родилкья** (Софийско) (Легурска 2003: 78); **родилница** ‘родилка’ (Геров 5: 83; Вакарелски 1977: 472), (Лезгар, Малгарско; Кобирино, Ивайловградско; Тополовградско; Пловдив; Габрово) (БЕР 6: 299), (Жълтуша, Родопи) (Цанева 1994а: 127 – 128), (Родопи) (Легурска 2012: 15; БНМ 2013: 443); **родил’ница** ‘родилка’ (Кочев, Тетовска-Троева 1973: 261); **родильница** ‘родилка’ (Ксантийско) (БЕР 6: 299), (Родопи) (Цанева 1994а: 127 – 128; Легурска 2012: 15); **родилничка** (Чакаларово, Родопи) (Цанева 1994а: 127 – 128; МЧТ 2008: 341;

Легурска 2012: 15; БНМ 2013: 443); **рѡдѡлницѡ** ‘родилка’ (Дервент, Дедеагачко) (БЕР 6: 299); **рѡдѡлница** ‘жена (майка) при или наскоро след раждане; родилка’ (Дедеагачко, Беломорска Тракия) (БСРЛ 2012: 554); **родѡлчица** ум. от родилка (Геров 5: 83; БЕР 6: 299); **родѡля** ‘родилка’ (Геров 5: 83; Вакарелски 1977: 472), (Горна и Долна Власица, Ихтиманско; Радуил, Самоковско; Робертово, Софийско; Кюстендилско) (БЕР 6: 299), ‘жена (майка) при или наскоро след раждане; родилка’ напр. *На Бабинден родилята отива у бабата* (БМ 2006: 272; МЧТ 2008: 341; БСРЛ 2012: 554; БНМ 2013: 443); **родѡтелка**, напр. *Хай ти майче, стара родителко, отвори ми тия тежки порти* (Геров 5: 83), ‘родилка, бременна жена’ (Войнягово, Карловско; Големаново, Кулско) (БЕР 6: 297, 299), (Васил Левски, Дѡбене, Мраченик, Михилци, Старосел; Пловдивски край), (Дражева 1986а: 213; Колев 1987: 221); ‘жена (майка) (при или наскоро след раждане); родилка’ (Карловско, Пловдивско) (МЧТ 2008: 341; БСРЛ 2012: 555; Легурска 2012: 15; БНМ 2013: 443), напр. *Някои от тях (родителките) са донасяли роденото си дете завито в престилката, и то като са извѡрѡвявали пеши пътя от нивата до село* (Маринов 1984: 486); **родѡтелкѡ** (Васил Левски, Дѡбене, Мраченик, Михилци, Старосел; Пловдивски край) (Дражева 1986а: 213); **родителк’а** (ЕБ 1985: 166); **родителѡкѡ** (Софийско) (Легурска 2012: 15); **родителѡка** (Софийско) (Легурска 2003: 79); **родѡтелница** (Ловешки край) (Легурска 2012: 15); **радѡля** (Софийско) (ЕБ 1985: 166; Легурска 2012: 15); **радѡльѡ** (Софийско) (Легурска 2003: 79); **родѡла** ‘родилка, лехуса’ (Пирот) (БЕР 6: 299), ‘жена (майка) (при или наскоро след раждане) (Пиротско) (МЧТ 2008: 341; БСРЛ 2012: 559); **родѡля** (Геров 5: 83), ‘родилка’ (Годечко; Доброславци, Софийско) (БЕР 6: 299), (Софийско) (Генчев 1993: 201; Легурска 2012: 15), ‘жена (майка) (при или наскоро след раждане) (Годечко, Софийско) (БСРЛ 2012: 559; БНМ 2013: 443); **родуля(та)** (Маринов 1994: 314); **родѡл’а** (Видинско; Кулско; Берковско; Ломско; Оряховско; Врачанско; Софийско; Царибродско) (Тетовска-Троева 1988: 124); **родѡлѡка** (Софийско) (Генчев 1993: 201; Легурска 2012: 15); **родѡлк’а** (Крупец, Пиротско; Болевдол, Царибродско) (Тетовска-Троева 1988: 124); **рождѡлна** прил. ‘която е родила’ (Смолянско, Ардинско, Асеновградско), в съчетан. *майка (майчица) рождѡлна* (Дядово, Павелско, Асеновградско; Чепеларе; Ардинско; Беброво, Еленско) (БЕР 6: 300); **рождѡлница** (Геров 5: 84), ‘родилка; жена, която е

родила' (Широка лъка, Смолянско; Ореховец, Ардинско) (БЕР 6: 300), (Върбина, Петково, Давидково, Гела, Лясково, Сърница; Родопи) (Цанева 1994а: 127 – 128), 'жена (майка) (при или наскоро след раждане)' (МЧТ 2008: 341; БСРЛ 2012: 561; БНМ 2013: 443); **рождел'ница** 'родилка' (Кочев, Тетовска-Троева 1973: 261); **рождельница** 'родилка' (Смолянско; Петково, Ардинско; Долен, Момчилградско; Манастир, Асеновградско) (БЕР 6: 300), 'жена (майка) (при или наскоро след раждане)' (БСРЛ 2012: 561); **рождёлка** (Петково, Хвойна, Родопи) (Цанева 1994а: 127 – 128), 'жена (майка) (при или наскоро след раждане); родилка' (Асеновградско, Девинско) (БСРЛ 2012: 561); **рождёлка** 'жена (майка) (при или наскоро след раждане); родилка' (Асеновградско, Девинско) (Дражева 1986а: 213; БСРЛ 2012: 561); **рождёнка** (Геров 5: 84), 'родилка' (Скопие; Долна Малина, Елинпелинско), напр. в нар. песен: *...тебе е мака рождёнка, / сека ти сутрин дохожда*. (Очуша, Шипочан, Пернишко) (БЕР 6: 300), жена (майка) при или наскоро след раждане; родилка' (Елинпелинско; Ихтиманско; Пернишко; Вардарска Македония, Скопско) (БСРЛ 2012: 562); **рождёлка** 'родилка' (Забърдо, Асеновградско) (БЕР 6: 300), 'жена (майка) при или наскоро след раждане; родилка', (Кочев, Тетовска-Троева 1973: 261), (Асеновградско) (БСРЛ 2012: 562), (Родопи) (Легурска 2012: 15); **рождёлница, рождёлница** 'жена (майка) (при или наскоро след раждане); родилка' (Пещерско) (БСРЛ 2012: 562); **раждёлница** (Смолянско) (Тетовска-Троева 1988: 124); **рождёлка** (Беден, Змеица, Гела, Лясково, Червен, Добралък, Ваклиново; Родопи) (Цанева 1994а: 127 – 128; Легурска 2003: 79); **рождилгья** 'жена, която ражда' (БНМ 2013: 443); **рождёлничка** 'жена (майка) при или наскоро след раждане; родилка' гал.-умал. вар. (БСРЛ 2012: 562 – 563); **рождёлница** диал. 'жена (майка) при или наскоро след раждане; родилка' (Асеновградско) (БЕР 6: 300; БСРЛ 2012: 563);

5.1. Към ономасиологичната структура 'жена в напреднала възраст, която е престанала да ражда, поради физиологични причини' попадат означенията **отродила** (БНМ 2013: 70); **отродила се жена** (ЕБ 1985: 165), **отродена** 'да не ражда вече, да е прехвърлила 50-те години' (Маринов 1994: 307), напр. *С изтърсака жената се отражда, т.е. престава вече да ражда* (пак там, с. 235).

В заключение можем да направим следните изводи:

1. Представени са **135 названия** за *раждане* и за *жена родилка*.

2. В някои лексеми ясно прозира метафоричността – *повивам, стигам, постигам, добиване, придобих*.

3. Паралелно с основната информация от лексикалното равнище, получаваме ценни сведения и от други езикови равнища: от словообразователното (ролята на суфиксите за образуване на варианти на лексемите *родилка* от синонимния ред: *роденица, родийкъ, родилкя, родилница, родилничка, родилчица, родиля, родителка, родителница, радуля, родулка, рожделна, рожделка, рожделница, рождилка, рожденка, рождолница*); от фонетичното (използват се фонетични варианти на думите: *стигам, стигъм; раждем, раждъм, радам*); от синтактичното (срещат се синтактични словосъчетания и глаголни изрази от типа на: *добила е (жената), отродила се жена*).

IV. Механизъм на словообразуването

Тук се поставя въпросът за афиксалните процеси, т.е. как лексикалният материал се класифицира въз основа на закономерности, които наподобяват морфологичните. В предложената разработка формациите се класифицират според представка или наставка в зависимост от продуктивността на съответния афикс, а окончанието се представя в скоби.

1. Преглед на разработки в областта на българското словообразуване

На словообразователния процес като дял от езикознанието се спират редица автори. Ще споменем само няколко основни труда, отнасящи се както към съвременния български книжовен език, така и към съвременните български диалекти: (Кочев 1969; Кочев 1971; Кочев, Тетовска-Троева 1973; Стоянов 1977; Тетовска-Троева 1983а, Тетовска-Троева 1983б, Тетовска-Троева 1988, Радева 1991; Тетовска-Троева 1992; Тетовска-Троева 1999; Перчеклийски 2008 и др.).

2. Съществителни имена

В зависимост от характера на мотивиращата основа и на ономаσιологичната структура на думата и с оглед на събрания материал названията в настоящата работа са групирани в девет

словообразователни категории, които представят и трите структурни вида – мутационен, транспозиционен и модификационен (вж. Перчеклийски 2008: 36 – 37).

Мутационни словообразователни категории Имена за производители на действие (Nomina agentis)

Наименования с непротиворечива интерпретация

Прости названия

а) Словообразователен тип с наставка **-к(а)** (фонетични варианти **-к(ъ), -к((ъ), (я)**):

* за девствено момиче

мòтка ‘тази, която се „мотае“, голямо момиче в девическа възраст’, производно от глагола „мотая“ (БЕР 4: 260);

* за жена родилка и за жена, която абортира

дòйка ‘тази, която „дои“, кърми детето си’; *мятка, по-мèтка* ‘тази, която „помята“, прави аборт’.

Словообразователният тип реализира своите названия със следните деривати:

* за жена, която абортира

-алка – *метàлка* ‘тази, която „мета“, помета, прави аборт’;

* за жена родилка

-(в)ачка – *кърмàчка, крѐмàчка* ‘тази, която „кърми“; *родвàчка* ‘тази, която често „ражда“; **-елка (-елька)** – *рождèлка, рождèлка* ‘жена, която „ражда“, родилка’; **-енка** – *рождèнка* ‘тази, която „ражда“; **-ийка** – *добìйка* ‘тази, която „добива“, ражда дете’; **-илка (-илкя, -илкъ)** – *доìлка* ‘тази, която „дои“, кърми детето си’; *родìлка, рудìлка, рудìлкъ, родìлкя* ‘тази, която трябва да „роди“; *рождìлка* ‘тази, която „ражда“; *кърмìлка, крѐмìлка* ‘тази, която „кърми“ детето си’; **-илька** (фонетични разновидности: **-илькя, -илкъя**) – *рождìлка* ‘тази, която „ражда“; *родìлкя; родилкъя* ‘тази, която трябва да „роди“; **-ителка** (фонетични разновидности: **-ителкъ, -ителькя, -ителькъя**) – *родìтелка, родìтелкъ, рудìтелкъ* ‘тази, която е „родила“; *кърмìтелка* ‘тази, която „кърми“ детето си’; *родителкя, родителкъя* ‘тази, която е „родила“; **-ийкъ** – *родìйкъ* ‘тази, която е „родила“; **-илничка (-ильничка)** – *родìлничка* ‘тази, която е „родила“; *рождìлничка* ‘тази, която „ражда“; **-улк(а, я)** – *роду̀лка, роду̀лка* ‘тази, която трябва да „роди“’.

Сложни названия

* за жена родилка

-к(а): *първортка, първородка* ‘тази, която „ражда“ за „първи“ път’.

Имена за вършители на действие (Nomina actoris)

Наименования с нееднозначна интерпретация

Единично название е образувано с наставка **-к(о)**:

* за жена в менструален цикъл

-к(о) – *мѣсншко* ‘крвотечение при жена, което се появява веднъж в „месеца“’. Това название може да се причисли и към умалителните имена.

Наименования с непротиворечива интерпретация

Прости названия

а) Словообразователен тип с наставка -к(а):

* за жена родилка – *курка* ‘тази, която ражда само момчета’; *цѝганка* ‘нечиста жена, тази, която се изчиства след раждането, родилка до 40-ия ден’;

Към този словообразователен тип се причисляват следните деривати:

* за жена родилка

-ашинка – *кумашѝнка* ‘тази, която дава нов живот под ръководството на „кумата“, родилка’ (в случая кумашинка метафорично се използва като родилка);

* за бременна жена

-нищ(а) – *товѝрница* ‘тази, която носи „товар“, защото е бременна’.

Сложни названия

* за жена родилка

-к(а) – *каталѝтка* ‘тази, която ражда „всяко (ката) лято“, всяка година’.

Имена за носители на определени черти, свойства (Nomina attributiva)

Наименования с нееднозначна интерпретация

а) Словообразователен тип с наставка -уш(а) (фонетичен вариант **-уш(ъ)**):

*** за бездетна жена**

яловуша, яловушъ, яльвуша, йальвуша ‘тази, която е „ялова“, защото няма и не може да има собствени деца, бездетна жена’;

*** за девствено момиче**

самуша ‘тази, която е ”сама”, без мъж и следователно няма сексуални контакти’;

Единични названия са образувани с наставките:

*** за девствено момиче**

-е – *моме* ‘малка мома, жена (в детска или девическа възраст)’;

-ушлак – *момушлâк* ‘девойка в „моминска“ възраст; мома’;

Наименования с непротиворечива интерпретация

Прости названия

а) Словообразователен тип с наставка -к(я) (фонетичен вариант **-к(я)**):

*** за бременна жена**

-ка – *невълка* ‘тази, която е „неволна“, защото е бременна’;
тегътка ‘тази, която е „тежка“, носи голямо тегло’.

Тук се причисляват следните разширени наставки:

*** за жена родилка**

-акинка – *първакѝнка*; *-аскинка (-аскинкя)* – *първаскѝнка*, *параскѝн(к)я*; *-ескинка* – *първескѝнка*; *-оскинка (-оскинкя)* – *първоскѝнка*, *пароскѝнкя*; *-остинка (-остин(к)я)* – *първостѝнка*, *първостѝнкя*, *първостѝнка*, *първостѝн(к)я*; *-остелка* – *първостѝлка*; *-естинка* – *първестѝнка* ‘тази, която ражда за „първи“ път’.

Сложни названия

Единично композитно название, образувано със суфикс -иц(а):

*** за девствено момиче**

сам-о-гълав-иц(а) ‘тази, която е „сама“, без мъж и следователно без сексуални контакти’.

Имена за носители на субстанциално отношение

Наименования с нееднозначна интерпретация

а) субстанциални имена, образувани с тавтологичен суфикс

* за девствено момиче

-иц(а) – *девица* – ‘тази, която е „дева“, девойка, мома’.

Наименования с непротиворечива интерпретация

а) имена по забележима част на предмет или лице

-об(а) – *тегоба* – ‘жена, която е с голямо „тегло“, защото е бременна’;

б) имена за изразяване на сходство

* за бременна жена

-ниц(а) – *карабница* ‘заредена като „карабина“ (пушка) жена; бременна’.

Транспозиционни словообразователни категории

Имена за действия и за резултати от действия (Nomina actionis et resultativa)

Наименования с нееднозначна интерпретация

Прости названия

* за жена родилка

а) С наставка *-(а)не* са образувани следните названия: *извъжд-ане* ‘действие, мотивирано от глагола „въдя, извъждам“, ражда дете’; *по-ражд-ане* ‘действие по глагола „раждам“; *по-стиг-ане* ‘действие, мотивирано от глагола „постигам“, жена, която стига края на бременността и ражда дете’; *с-добив-ане* ‘действие по глагола „добивам“;

Словообразователният тип се реализира със следните разширени наставки:

-отяване – *о-лек-отяване* ‘действие, мотивирано от глагола „олекотявам“; *-чаване* – *о-лек-чаване* ‘действие по глагола „олеквам, олекча“ и др.;

Названия с непротиворечива интерпретация

Прости названия

а) С наставка *-(а)не* и нейните фонетични варианти *-анье*, *-ене*, *-яне*, са образувани следните названия:

* за жена родилка и жена, която губи бебето си

-(а, ъ)не – *добиване* ‘действие по глагола „добивам“; *махане* ‘действие, мотивирано от глагола „махам“, абортирам’; *метане* ‘действие по глагола „метам“, абортирам’; *пометане*; *помятане* ‘действие по глагола „помятам“, абортирам’; *раждане*, *раждъне*

‘действие, мотивирано от глагола „раждам“; *стигана* ‘действие по глагола „стигам“, жена, която стига края на бременността и ражда дете’; *сторвана* ‘действие, мотивирано от глагола „сторя, сторвам“, правя, раждам дете’; *повивана* ‘действие по глагола „повивам“, раждам дете’; **-н-ене** – *близнене* ‘действие по глагола „близня“, раждам близнаци’; *чадене* ‘действие, мотивирано от глагола „чадя“, раждам’; **-нуване** – *помятнуване* ‘действие по глагола „помятам“; **-юване** – *сторюване* ‘действие, мотивирано от глагола „сторя“, раждам дете’; **-н-яване** – *близняване* ‘действие, мотивирано от глагола „близнявам“, раждам близнаци’.

Имена на свойства, качества (Nomina essendi)

Названия с непротиворечива интерпретация

а) Словообразователен тип с наставка **-ств(о)/-ств(о)** (фонетични варианти **-ск(о)** и **-цк(о)**):

* за девствено момиче

дѣвство – ‘това, което е характерно за „дева“; *мѣмство* – ‘това, което е характерно за периода „моминска“ (девическа) възраст’; **-ско** – *мѣмск(о)* (субст. прил. от ср. р.) и **-цко** – *мѣмцк(о)* (с *-мцк-* от *-мск-*) ‘отвлечено качество „моминство, моминско“ целомъдреност; девственост’;

-инско – *мѣминско* (субст. прил. от ср. р.) ‘качеството моминство’.

Модификационни словообразователни категории

Умалителни и хипокористични имена (Nomina diminutiva et meliorativa)

Наименования с нееднозначна интерпретация

а) Словообразователен тип с наставка **-к(а)** (фонетичен вариант **-к(я)**):

* за бременна жена

-ка – *невѣлка* ‘тази, която е „неволна“, защото е бременна’; *тегѣтка* ‘тази, която е „тежка“, носи голямо тегло, бреме; бременна’ (БЕР 7: 888).

Словообразователният тип реализира своите названия със следните деривати:

*** за жена родилка**

-акинка – първакинка (първакия); **-аскинка (-аскиня)** – първаскинка – параскин(к)я (първаския); **-енка** – рождѐнка (рождѐна); **-ескинка** – първескинка (първеския); **-оскинка** – първоскинка (първоския), **-оскиня** – пароскиня (пароския) ‘тази, която ражда за „първи“ път’. Тези названия са истински деминутиви, защото имат формации, които не са с деминутивен характер.

Единични названия са образувани с наставките:

*** за менструация**

-к(о) – мѐсишко ‘крвотечение при жена, което се появява веднџ в “месеца”’;

*** за девствено момиче**

-ояч(е) – девяче ‘момиче в „девическа“ възраст’.

-е – момѐ ‘малка „мома“, жена (в детска или девическа възраст)’.

**Увеличителни и неодобрителни имена
(Nomina augmentativa et pejorativa)**

Наименования с нееднозначна интерпретация

С предимно аугментативен характер е формацията

*** за девствено момиче**

-ак (с дериват **-ушлак**) – *момушлѐк* ‘голяма „мома“, девойка в моминска възраст’.

С основно пейоративен (пренебрежителен) характер са названията

а) Словообразователен тип с наставка -н(а):

*** за бездетна жена**

-ана – яловѐна; **-ина** – яловина ‘тази, която е „ялова“, защото няма и не може да има собствени деца, бездетна, безплодна жена’;

Префиксни образувания

Префиксни образувания от смесен тип

Наименования с нееднозначна интерпретация

а) Словообразователен тип с префикс без-:

*** за бездетна жена**

- със суфикс **-к(а)**: *бездѐтка* ‘тази, която е „без свои деца“, бездетна жена’ (без-дет-ка); *безчѐдка* ‘тази, която е „без свои чедѐ“’ (без-чед-ка);

- със суфикс **-кин(а)** (фонетичен вариант **-кин(я)**, **-кйн'(ъ)**): *бездѣткина* / *бездеткѣйна* (с различни акцентни единици) (без-дет-кина); *бездѣткиня* / *бездеткѣinya* - 'тази, която е „без свои деца“, бездетна жена' (без-дет-киня);

- със суфикс **-нищ(а)**: *бездѣтница* 'тази, която е „без свои деца“, бездетна жена' (без-дет-нища); *безчѣдница* 'тази, която е „без свои чеда“' (без-чед-нища).

3. Прилагателни имена

3.1. Десубстантивни прилагателни имена

3.1.1. Словообразователни модели, образувани с наставки

а) Словообразователен модел с наставка **-н(а)**:

* за бременна жена

- *врѣд-н(а)* 'стойностна; достойна, защото е бременна'; *кѡт-н(а)* 'бременна (жена)'; *мъч-н(а)* 'бременна (жена)'; *твѣр-н(а)* 'бременна'; *трѹд-н(а)* 'бременна';

* за девствено момиче

- *рѣд-н(а)*, *чѣст-н(а)* 'девствена';

Словообразователният модел образува своите названия със следните деривати:

* за бременна жена

- *ин(а)* (*йн(я)*) *дѣт-ин(а)*; *дит-йн(я)* 'многодетна (жена), бременна (жена)'; *-ѡбн(а)* (*-ѡбн(а)*) - *тег-ѡбн(а)*, *тег-ѡбн(а)* 'бременна'; *-ювн(а)* - *дѣт-ювн(а)* 'многодетна, бременна';

* за девствено момиче

- *овн(а)* - *ред-овн(а)* 'девствена'.

3.1.2. Префиксно-суфиксни словообразователни модели

а) Словообразователен модел с префикс **не-** / суфикс **-н(а)**:

* за недевствено момиче

не-/н(а) - *не-чѣст-н(а)* 'недевствена';

* за бременна жена

не-/н(а) - *не-вѡл-н(а)*, *не-вѡл-н(а)* 'бременна';

* за жена в менструален цикъл

не-раз-/ен(а) - *не-раз-полож-ен(а)* съм 'мензисна'.

3.2. Деадективни прилагателни имена

Прости названия

3.2.1. Словообразователни модели, образувани с наставки

а) Словообразователен модел с наставка *-к(а, ъ)*:

* за бременна жена

-к(а, ъ) – *теж-к(а)*, *тѐш-к(а)*, *тѣѡж-к(а)*, *тѣѡш-к(а)*, *тѣж-к(ѣ)*, *тѣш-к(ѣ)*, *тѣж-к(а)*, ‘бременна (жена)’.

3.2.2. Словообразователни модели, образувани префиксно-суфиксно

а) Словообразователен модел с представка *по-* / наставки *-н(а), -к(а)*:

* за бременна жена

по-/- н(а), -к(а) – *пѡ-теж-н(а)*, *пѣѡ-теж-н(а)*, *пѡ-теж-к(а)* ‘бременна’.

Единични названия са образувани със следните афикси:

* за девствено момиче

-ав(а) – *(х)ѡб-ав(а)*, ‘девствена’;

* за бременна жена

за-/-чѡл(а) – *за-теж-чѡл(а)* ‘бременна’;

не- – *не-празн(а) / нѣ-празн(а)* ‘тежка, трудна (жена)’;

Безсуфиксно образувание:

-мѣн(а) – ‘,малко‘ момиче в девическа възраст; девойка’, от стбълг. *мѣньки* (сравн. степен от *малѣ*) ‘по-малък’ → бълг. диал. *мѣнен* ‘мальк, млад’ (БСРЛ 2012: 407).

Сложни названия

* за девствено момиче

-ен(а) – *цѣл-о-мѣдр-ен(а)* ‘девствена’.

3.3. Девербални прилагателни имена

3.3.1. Единични названия, образувани със суфикси

* за девствено / недевствено момиче

-ат(а) – *начен-ат(а)* ‘недевствена’; *-лив(а)* – *шуп-лив(а)* ‘недевствена’; *-ит(а)* – *проб-ит(а)* ‘недевствена’; *-н(а)* – *скѡп-н(а)* ‘дефлорирана, обезчестена’;

* за жена родилка

-ѣлн(а) – *рожд-ѣлн(а)* ‘за жена, която е родила’.

3.3.2. Префиксно-суфиксни названия

не-/-ат(а) – *не-начѣн-ат(а)* ‘девствена’; *с-/-ен(а)* – *с-чуп-ен(а)* ‘недевствена’.

4. Глаголи

4.1. Десубстантивни глаголи

4.1.1. Словообразователни модели, образувани префиксно-суфиксно

а) Словообразователен модел с представка *раз-*:

* за процеса раждане

раз-/и, -я, -ува(м), -юва – *раз-кръст-и* ‘ражда, освобождава се от тежестта на плода’; *раз-кръст-я се* ‘раждам’; *раз-кръст-ува(м) се* ‘раждам благополучно’;

раз-/а(м), -ява(м), -я – *раз-плòжд-а(м), раз-плод-ява(м), раз-плод-я* ‘зачевам, вследствие на това раждам (деца) и се размножавам’;

* за процеса обезчестяване

раз-/ва(м), -ява(м), -я(м), -ване, -яне, -я – *раз-мòм-ва(м), раз-мом-ява(м), раз-мòм-я(м)* ‘лишавам от девственост’; *раз-мòм-ва-не, раз-мòм-яне* ‘обезчестяване’; *раз-мòм-я* ‘лишавам от девственост; развалям мома; разбулчвам’.

4.1.2. Словообразователни модели, образувани със суфикси

а) Словообразователен модел със суфикс *-а (-я)*:

* за процеса раждане

-а – *мъч-а (се)* ‘почвам да се мъча; (за жена) започват родилни болки’;

-я – *чад-я* ‘раждам, добивам чадо’;

-я – *плод-я се* ‘размножавам се’, ‘раждам’.

4.2. Деадективни глаголи

4.2.1. Словообразователен модел с префикс *о-*:

* за процеса раждане

о-/ува(м), -йл(а) – *о-млад-ува(м)* ‘раждам дете’; *о-млад-йл(а)* ‘(за жена) раждам първи път’;

о-/от(я), от-ява(м) – *да о-лек-от(я), о-лек-от-ява(м) (се)* ‘(за жена) раждам, добивам’;

о-/ч(а), -ч-ава(м) – *о-лек-ч(а), о-лек-ч-ава(м)* ‘(за жена) раждам, добивам’;

* за процеса бременност

о-/ее, -ял(о) – *о-жив-ее, о-жив-ял(о)* ‘мърдане на детето в утробата на майката’.

Единични названия са образувани със следните афикси:

* за процеса раждане

у-/ява(м) – *у-млад- ява(м)* ‘(за жена) раждам първи път’;

-е – *млад-è* ‘(за млада невеста) раждам за първи път’;

* за процеса абортиране

в-/ил(о) – *в-сакат-ил(о) се* ‘естествено помятане’;

* за процеса обезчестяване

-я – *скверн-я* ‘замърсявам нещо чисто, свято; обезчестявам, петня’.

4.3. Девербални глаголи

4.3.1. Словообразователни модели, образувани с афикси

а) Словообразователен модел с префикс *по-*:

* за процеса раждане

по-/а(м), -ва(м), -н(а), -н-ува(м) – *по-стѝг-а(м), по-стѝг-ва(м), да по-стѝг-н(а), по-стѝг-н-ува(м)* ‘раждам, добивам’;

по-/я, -а(м), -а, -ъ, -и(м) – *по-род-я; по-рѝжд-а(м), по-рѝжд-а* ‘(за жена, майка) раждам второ дете след първото (с разлика, по-малка от две години); раждам, добивам’; *пѝ-род-а* ‘да родя деца скоро едно след друго’; *по-род-ъ* ‘(за жена) раждам две години наред’; *по-рѝд-и(м)* ‘родя второ дете’;

* за процеса абортиране

по-/а(м), -н(а), -нува(м) – *по-мѝт-а(м), по-мѝт-н(а) (да по-мѝт-н(а)), по-мѝт-нува(м), по-мѝт-нува(м)* ‘(за жена) раждам не навреме, абортирам’;

* за процеса менструация

по-/ова – *пѝ-тич-ова* ‘(за жена) идва ѝ менструацията’.

4.3.2. Словообразователни модели, образувани със суфигси

а) Словообразователен модел със суфигс *-а(м)* (фонетични варианти *-е(м), -ъ(м)*):

* за процеса раждане

-а(м) – *рѝжд-а(м) (рѝжд-а(м) се), рѝд-а(м), рѝжд-а(м)* ‘(за жена) добивам собствено дете, раждам’; *-а(м)* – *стѝг-а(м)* ‘раждам’; *-а(м)* – *пърк-а(м) (се)* ‘раждам (се)’; *-ъ(м)* – *рѝжд-ъ(м)* ‘раждам’; *стѝг-ъ(м); стѝв-ъ(м)* ‘раждам’; *слѝг-ъ(м) ѝсь* ‘раждам се’; *-е(м)* – *рѝжд-е(м)* ‘(за жена) добивам собствено дете, раждам’;

* за процеса абортиране

-а(м) – *мят-а(м)* ‘раждам преждевременно’; **-а(м)** – *врѣг-а(м)* (*врѣг-а(м) се*) (хвърлям) ‘(за жена) мятам, раждам преждевременно мъртво дете’;

* **за менструация**

-а(м) – *вижд-а(м)* (*вижд-а(м) се*) ‘(за жена) имам видело, менструация’.

4.4. От числително име

- *дв-ојни(м)* ‘раждаме близнаци’.

4.5. Деадвербиални глаголи

а) Словообразователен модел със суфикс -н(а, и, я):

– *близ-на, бляз-на, близ-ни, близ-ня* ‘раждам при една бременност (обикновено) две деца’, ‘раждам близнаци’;

Единични названия са образувани със следните афикси:

о-/н-ива(м) – *о-близ-нива(м)* ‘раждам близнаци’; **-н-акуе(м)** – *близ-н-акуе(м)*; **-н-ѐва(м)** – *близ-н-ѐва(м)*; **-н-ова(м)** – *близ-н-ова(м)*; **-н-ува(м)** – *близ-н-ува(м)*; **-н-ява(м)** – *близ-н-ява(м)* ‘раждам близнаци’.

4.6. Депрономинални (от местоимение) глаголи

- *он-аде* ‘обезчести’.

V. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От направения преглед на изследваните състояния, качества, признаци и процеси на жената (за *девственост / загуба на девственост (процеса обезчестяване); девствено / недевствено момиче; менструация, жена в менструален (месечен) цикъл / жена без менструация; бременност, процеса забременяване / процеса абортиране, бременна жена; жена родилка / бездетна жена, процеса раждане / жена, която е престанала да ражда*) в българския език могат да бъдат направени следните по-важни изводи, които са в две направления – лексикалносемантично и словообразователно:

А) Лексикалносемантично направление

1. Представени и анализирани са около **1000** названия на състояния, качества, признаци и процеси, свързани с репродуктивните функции на жената в българския език, към които са включени различните фонетични, граматични и словообразователни варианти.

1.1. С най-голям брой формации – **492** е лексикалносемантичната категория, съдържаща означения за *раждане* / за *помятане (абортиране)*, за *жена родилка* / за *бездетна жена* / за *жена престанала да ражда*;

1.2. На второ място с **239** названия е лексикалносемантичната категория, съдържаща означения за *бременност*, за *бременна жена* и за *жена, която не може да забременява*;

1.3. На трето място със **149** названия е лексикалносемантичната категория, съдържаща означения за *девственост* / *загуба на девственост*, за *девствено* / *недевствено момиче*;

1.4. С най-малък брой формации – **84** е лексикалносемантичната категория, съдържаща означения за *менструация*, за *жена в менструален (месечен) цикъл* и за *жена без менструация*.

2. Ексерпираниите лексеми са разпределени в четири лексикалносемантични категории:

2.1. Названия за *девственост* / *загуба на девственост*, за *девствено* / *недевствено момиче*;

2.2. Названия за *менструация*, за *жена в менструален (месечен) цикъл* и за *жена без менструация*;

2.3. Названия за *бременност*, за *бременна жена* и за *жена, която не може да забременява*;

2.4. Названия за *процеса раждане* / за *процеса помятане (абортиране)*, за *жена родилка* / за *бездетна жена* / за *жена престанала да ражда*.

3. По-голямата част от лексемите са диалектни форми и имат обособен ареал на разпространение.

4. Всички названия са със смислова (съдържателна) номинация. Номинационните признаци са образувани въз основа на вътрешната форма на думата, респ. на ономазиологичната структура, като в названието е отразен признак от понятието.

5. Означенията са мотивирани от различни признаци (вътрешни и външни), свързани с: физиологията на жената и засягащи интимния ѝ живот, биологичния фактор (изтичане на меснструална кръв), външно физическо изцапване, изчистване, период от време, продължителност и др., с външния вид на жената, нарастване на корема и увеличаване на теглото ѝ.

6. Паралелно с основната информация от лексикалното равнище получаваме ценни сведения и от други езикови равнища: от словообразователното, от фонетичното, от синтактичното.

7. В част от названията от разгледаните категории мотивиращи се оказват митологични и рационално-битови представи, свързани с изследваните физиологични състояния на девойката и на жената, които дават ясна представа за българската езикова картина и са отглас от народните поверия и традиции в миналото.

8. Езиковите реализации на лексемите доказват наличието на връзка между езика и културата, засвидетелствано, от една страна, с примерите (изреченията), извлечени от естествена езикова среда, в които функционират означенията, а от друга с етнокултурните термини, отнасящи се към обредните комплекси, допълващи езиковата картина при споменатите названия.

9. Основната част от лексикалните единици са с прозрачна от съвременна гледна точка ономаσιологична структура (респ. вътрешна форма), т.е. те са мотивирани от други думи, които съществуват в езика.

Б) Словообразователно направление

1. От **словообразователна гледна точка** са анализирани около **510 наименования** (към тях са включени и фонетичните варианти), които принадлежат към следните лексико-граматични класове: съществителни имена, прилагателни имена, глаголи.

1.1. С най-голям брой формации е делът на глаголните форми с около **215** зарегистрирани лексеми;

1.2. На второ място е делът на съществителните имена с около **210** означения (с фонетичните варианти);

1.3. Следван от прилагателните имена с около **85** облика (включително и фонетичните варианти);

2. Класифициране на ексцерпираните лексеми:

2.2 Съществителните имена се отнасят към девет словообразователни категории;

2.3. Прилагателните имена в три категории;

2.4. Глаголите в шест категории.

3. От структурноморфологична гледна точка формациите се оформят:

3.1. Съществителните имена – основно по суфиксалния начин, които в по-голяма част от случаите са деривати и по

композиционносуфиксалния начин, а безсуфиксните образувания са слабо застъпени;

3.2. Прилагателните имена – най-често по суфиксалния начин, които в по-голяма част от случаите са деривати и по композиционносуфиксалния начин, но при деадективните прилагателни имена се среща и безсуфиксно образувание;

3.3. Глаголите – основно по префиксно-суфиксалния начин, след това по суфиксалния начин, има и безсуфиксни образувания.

4. Названията от разгледаните категории са мотивирани:

4.1. Съществителните имена – преобладават формациите, образувани с девербална мотивираща основа, на второ място с деадективна мотивираща основа, след нея десубстантивна, по-рядко се срещат основи от чилителни имена и от представки;

4.2. Прилагателни имена – преобладаващата част от формациите са образувани от десубстантивни мотивиращи основи, след тях се нареждат названията с деадективни основи, на трето място са девербалните основи. При десубстантивни прилагателни имена има едно сложно название, мотивирано от наречие и съществително име и при деадективните прилагателни имена също има едно сложно название, мотивирано от две прилагателни имена;

4.3. Глаголи – преобладаващата част от формациите са образувани от девербални основи, след тях се нареждат названията с десубстантивни основи, на трето място са деадективните основи, след тях с основи от наречия (деадвербиални) и незначителен брой от облиците са от числителни имена и с депрономинални основи.

5. В структурно отношение (с оглед на мотивиращата ги основа) названията са разпределени съответно:

5.1. При съществителните имена преобладават простите формации (мотивиращата основа е едночленна), само в четири категории има сложни образувания (мотивиращата основа е двучленна);

5.2. При прилагателните имена преобладават простите формации, но се срещат и две сложни образувания;

5.3. При глаголите се срещат само прости формации.

6. По-голямата част от названията представят имена за лица (жени) или производни от жени действия и следователно категорията е представена основно от имена от женски род.

VI. Библиография на автореферата

- Андрейчин 1975:** Андрейчин, Л. Речникът на Найден Геров. – Речник на българския език, ч. 1, 1975.
- Анчев 2002:** Анчев, А. Сватбени обичаи и обреди. – В: Сакар. Етнограско, фолклорно и езиково изследване. С., 2002, с. 267 – 312.
- Арнаудов 1996:** Арнаудов, М. Очерци по българския фолклор. Т. 2, С., 1996.
- Бенвенист 1995:** Бенвенист Е. Словарь индоевропейских социальных терминов. М., 1995.
- Библия:** Библия сиреч Книгите на Свещеното писание на Ветхия и Новия завет. Издава Св. Синод на Българската църква, С., 1991.
- Бояджиев 2011:** Бояджиев, Т. Българска лексикология. С., 2011.
- БМ 2006:** Българска митология. Енциклопедичен речник (Съст. Анани Стойнев). С., 2006.
- БНМ 2013:** Българска народна медицина. Енциклопедия. Съст. Минчо Георгиев. С., 2013.
- БСРЛ 2012:** Българска семейно-родова лексика. Енциклопедичен речник (Христо Холиолчев, Максим Младенов, Лилия Радева). С., 2012.
- БЕР:** Български етимологичен речник. С., т. 1 – 2007, т. 2 – 1979, т. 3 – 1986, т. 4 – 2012, т. 5 – 2012, т. 6 – 2002, т. 7 – 2010.
- Вакарелска-Чобанска 2006:** Вакарелска-Чобанска, Д. Речник на говора на с. Хърсово, Мелнишко. Благоевград, 2006.
- Вакарелски 1977:** Вакарелски, Хр. Етнография на България. С., 1977.
- Василева 1988:** Василева, М. За етнокултурното единство на родилната обредност у българите. – Българска етнография, С., 1988, № 4, с. 3 – 12.
- Ватев 1905:** Ватев, С. Материали по народна медицина в България. – В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, т. 21, 1905.
- Вътов 1995:** Вътов, В. Фонетика и лексикология на българския език. Велико Търново, 1995.
- Гаврилова 1999:** Гаврилова, Р. Колелото на живота. Всекидневието на българския възрожденски град. С., 1999.
- Гак 1977:** Гак, В. Г. Сопоставительная лексикология. М., 1977.
- Геров 1975 – 1978:** Геров, Н. Речник на българския език. Т. 1 – 5, С., 1975 – 1978.

- Генчев 1974:** Генчев, Ст. Семейни обичаи и обреди. – В: Добруджа. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. С, 1974.
- Генчев 1985а:** Генчев, Ст. Обичаи и обреди, свързани с бременността, раждането и отглеждането на детето. – В: Капанци. Бит и култура на старото българско население в Североизточна България. Етнографски и езикови проучвания. С., 1985, с. 167 – 176.
- Генчев 1985б:** Генчев, Ст. Сватбени обичаи и обреди. – В: Капанци. Бит и култура на старото българско население в североизточна България. Етнографски и езикови проучвания. С., 1985, с. 176 – 187; 197 – 199.
- Генчев 1993:** Генчев, Ст. Семейни обичаи и обреди. – В: Софийски край. Етнографски и езикови проучвания, С., 1993.
- Георгиева 1980:** Георгиева, Ив. Семейни обичаи. Обичаи при сватба. – В: Пирински край. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. С., 1980, с. 390 – 410.
- Дражева 1980:** Дражева, Р. Обичаи и обреди, свързани с бременността, раждането и отглеждането на детето. – В: Пирински край. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. С., 1980, с. 379 – 390.
- Дражева 1986а:** Дражева, Р. Обичаи и обреди, свързани с бременността, раждането и отглеждането на детето. – В: Пловдивски край. Етнографски и езикови проучвания. С., 1986, с. 211 – 218.
- Дражева 1986б:** Дражева, Р. Сватбени обичаи и обреди. – В: Пловдивски край. Етнографски и езикови проучвания. С., 1986, с. 219 – 232.
- Докулил 1962:** Dokulil, M. Tvořeni slov v češtině. T.I. Praha, 1962.
- Докулил 1967:** Dokulil, M. (и съавторски колектив). Tvořeni slov v češtině. T.2, 1967.
- ЕБ 1985:** Етнография на България. Т. 3, С., 1985.
- ИБЕ 1992:** Статия на Петко Р. Славейков в сп. ”Ден” от 12. 03. 1875 г. за народните вярвания за любените от змей жени и митологически паралели между змея и слънцето. – В: Извори за българската етнография, С., 1992, т.1.
- ИДРБЕ:** Идеографски диалектен речник на българския език. С., Т. 1 – 2012.
- Илиева 2001:** Илиева, Л. Увод в общото езикознание. Благоевград, 2001.

- Йеромонах Неофит 1992:** Йеромонах Неофит (Калчев), Народен домашен лекар, Велико Търново, 1992г.
- Касабов 2006:** Касабов, И. Граматика на семантиката. С., 2006.
- Китанова, Легурска 2012:** Китанова, М., П. Легурска. Увод. – Човешкият живот - раждане, сватба, погребение (Тематичен речник на българската семейна обредност). С., 2012.
- Колев 1987:** Колев, Н. Българска етнография, С., 1987, с. 220 – 221.
- Кочев 1969:** Кочев, Ив. Гребенския говор в Силистренско. С особен оглед към лексикалната му система. – В: Трудове по българска диалектология, кн. 5. С., 1969.
- Кочев 1971:** Кочев, Ив. Диалектни категории и типове при словообразуването на съществителното име (съпоставително изследване върху материал от три български говора). – В: Изв. на Института за бълг. език, кн. 20, 1971, с. 107 – 185.
- Кочева, Кочев 1978:** Кочева, Е. Иван Кочев. Към характеристиката на словообразователния модел (Семантичния подтип). – В: Славистичен сборник (По случай VIII международен конгрес на славистите в Загреб – Любляна), С., 1978, с. 191 – 195.
- Кочев, Тетовска-Троева 1973:** Кочев, Ив., М. Тетовска-Троева. Словообразователни типове при деятелните имена в родопските говори. – В: Славистичен сборник, С., 1973, с. 257 – 264.
- Кочев 1992:** Кочев, Ив. Словообразователен тип и словообразователен модел. – Български език, кн. 5, 1992, с. 365 – 370;
- Лачева 1995:** В. Лачева. Евфемизмите – надеждно осъдени на живот. – Език и литература, 1995, № 4, с. 125 – 133.
- Левковская 1962:** К. А. Левковская, Теория слова. Принципы ее построения и аспекты изучения лексического материала, М., 1962.
- Легурска 2003:** Легурска, П. Ономаσιологична картина на обредния цикъл „Раждане“. – В: Български език, кн. 2 – 3, 2003, с. 75 – 96.
- Легурска 2012:** Легурска, П. Раждане. – Човешкият живот - раждане, сватба, погребение (Тематичен речник на българската семейна обредност). С., 2012.
- Лейчик 2009:** Лейчик, В. М. Терминоведение – предмет, методи, структура. Издание четвърто. М., 2009.
- Маринов 1984:** Маринов, Д. Избрани произведения. Т. 2. Етнографическо (фолклорно) изучаване на Западна България (Видинско, Кулско, Белоградчишко, Ломско, Берковско, Оряховско,

Врачанско). С., Изд: Наука и изкуство, 1984, с. 316 – 323; 383 – 397; 483 – 515.

Маринов 1994: Маринов, Д. Народна вяра и религиозни народни обичаи. С., 1994.

Милчева 1996: Милчева, М. Обичаи и обреди, свързани с бременността, раждането и отглеждането на дете. – В: Странджа. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания на България. Материална и духовна култура. С., 1996.

МЧТ 2008: Митология на човешкото тяло. Антропологичен речник. Съст. Минчо Георгиев. С., 2008.

Мичева-Пейчева 2011: Милчева-Пейчева, Калина. „Семантичните опозиции в българския език и техните културни конотации (чист – нечист)“. Автореферат. С., 2011.

Младенов 1981: Младенов, М. Отражение на елементи от народния мироглед в езика. – Българска етнография, С., 1981, № 1, с. 39 – 51.

Павлова 2012: Павлова, Н. Сватба. – Човешкият живот - раждане, сватба, погребение (Тематичен речник на българската семейна обредност). С., 2012.

Пернишка 1993: Пернишка, Е. За системността в лексикалната многозначност на съществителните имена, С., 1993.

Перчеклийски 2008: Перчеклийски, Л. Словообразователни категории и типове при съществителните имена в Троянския дамаскин от XVIIв. Благоевград, 2008.

Пешева 1965: Пешева, Р., Структура на семейството и на рода в България в края на XIX и началото на XX в. – В: Известия на етнографския институт и музей, кн. 8. С., 1965, с. 107 – 115.

Попов 1998: Попов, Б. Табуистични названия на хора и животни в югозападните български говори. – Македонски преглед, 1998, № 3, с. 41 – 56.

Попов 1999: Попов, Б. Значението и формата на термини, свързани с табу (етнолингвистичен подход). – В: Въпроси на българската терминология. С., 1999, с. 239 – 265.

Попов 2001: Попов, Б. Табуистични названия в българския език (в етнолингвистичен аспект и в съпоставка с други езици). Дисертация за присъждане на научната и образователната степен “Доктор”. С., 2001.

Попов 2001/2002: Попов, Б. Критерии за табуистичност на названията и структура на категорията табуистично название. – Български език, 2001/2002, кн.1, с. 47 – 57.

- Попова 2012:** Попова, М. Теория на терминологията, С., 2012.
- Радева 1991:** Радева, Василка. Словообразуването в българския книжовен език. С., 1991.
- Радева 2017:** Радева, В. Българска лексикология и лексикография. С., 2017.
- РБЕ 1979:** Речник на българския език. Т. 2 Гл. ред . К. Чолакова. С. 1979.
- РБЖ:** Армянов 1993: Армянов, Г. Речник на българския жаргон, С., 1993.
- Славейков 1972:** Славейков, П. (1890 първо издание). Български притчи или пословици и характерни думи. С., 1972.
- Славейков 2006:** Славейков, Р. Български народни обичаи и вярвания. Второ изд., 2006.
- СБНУ 1900:** Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, т. 16, 1900.
- СБНУ 1915:** Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, т. 31, 1915.
- СБНУ 1918:** Захариев, Й. Кюстендилско краище. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, т. 32, С., 1918.
- СБНУ 1936:** Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, т. 42, 1936.
- Стоянов 1977:** Стоянов, С. Словообразуването в българския език I. Имена. С., 1977.
- ТРХН 2007:** Терминологичен речник по хуманитарни науки. М. Попова, Б. Попов, Е. Петкова, Кр. Симеонова, А. Христова. С., 2007.
- Тетовска-Троева 1983а:** Тетовска-Троева, М. Деятелни имена със суфикс –ица в българските диалекти. – Български език, кн. 3, 1983, с. 189 – 196.
- Тетовска-Троева 1983б:** Тетовска-Троева, М. Конкуренция на суфиксите. – Български език, кн. 2, 1983, с. 149 – 153.
- Тетовска-Троева 1988:** Тетовска-Троева, М. Отглаголни имена за лица в българските говори *Nomina agentis*. София: Издателство на Българска академия на науките, 1988.
- Тетовска-Троева 1992:** Тетовска-Троева, М. Десубстантивни деятелни имена в българските говори. *Nomina actoris*. София, 1992.
- Тетовска-Троева 1999:** Тетовска-Троева, М. Противоречие между словообразователно и лексикално значение. – В: Актуални проблеми на българското словообразуване. София, 1999, с. 223 – 229.

Годорова 1977: Годорова, Елена. Въпросът за лексиката като система в съвременното езикознание. – В: Български език. София: Изд. На БАН, 1977, с. 3 – 14.

Фройд 1991: Фройд, З. Психология на сексуалността, С., 1991.

Хаджийски 1940, 1945: Хаджийски, Ив. Бит и душевност на нашия народ. Т. 1, С., 1940. Т.2, 1945.

Холиолчев 2013: Холиолчев, Христо. Названия за жена родилка в българския език. – В: Българска реч, кн. 2, 2013, с. 71 – 75.

Цанева 1994а: Цанева, Е. Обичаи при бременност, раждане и отглеждане на дете. – В: Етнографски проучвания на България. Родопи. С., 1994, с. 118 – 145.

Цанева 1994б: Цанева, Еля. Сватбени обреди и обичаи. – В: Етнографски проучвания на България. Родопи. С., 1994, с. 146 – 190.

Циткина 1987: Циткина, Ф. А. Системный анализ в сопоставительном терминоведении. – Известия АН СССР. Серия литературы и языка, 1987, № 6.

ЯЗНО 1977: Языковая номинация. Общие вопросы. Москва, 1977.

VII. Справка на приносните моменти в дисертационния труд

1. Представяне на първия мащабен и детайлен труд, свързан с репродуктивните функции на жената в българския език, разработен едновременно в няколко области, основно в сферата на семантиката, лексикологията и словообразуването, но и чрез разглежданите обреди и в сферата на етнолингвистиката.

2. Извършено е цялостно ексцерпиране на материала, отнасящ се към репродуктивните функции на жената в българския език.

3. Творческо е приложен лексикален материал, онагледяващ теоретичните концепции за езиковата номинация и ономасиологичната структура (вътрешната форма на думата).

4. Извършена е семантична класификация на лексикалните единици.

5. Класифициран е материалът в четири понятийно-семантични категории, изхождайки от теоретичните постановки за понятийно-семантичната категория на М. Попова.

6. Направена е подкрепа на тезата за неразривната връзка между езика и културата, чрез някои обичаи и обреди, свързани с изследваните състояния на жената в контекста на етнокултурната им специфика.

7. Посочена е мотивацията (вътрешна и външна) на част от номинационните признаци, свързани с физиологията на жената и засягащи интимния ѝ живот.

8. От гледна точка на словообразователната характеристика на наименованията:

8.1. Класифицирани са съществителните имена по словообразователни типове и категории, според теоретичните постановки на функционално-структурния анализ на М. Докулил.

8.2. Класифицирани са прилагателните имена и глаголите по словообразователни модели.

8.3. Посочени са типовете и моделите с най-голяма и съответно с най-малка продуктивност.

8.4. Представени са случаи на конкуренция между суфикси, част от една и съща мотивираща основа.

Научни публикации, свързани с темата на дисертационния труд

1. *Номинационни признаци за бременност и за бременна жена в българския език и някои вярвания, свързани с тях.* – В: Лингвистиката: история, предизвикателства, перспективи (Сборник, посветен на 80-годишнината на проф. д-р Иван Кочев). Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2015, 269 – 277.

2. *Названия за жена родилка в българския език (семантичен и словообразователен анализ).* – Езиков свят. Т.15, кн. 1. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2017, 56 – 64.

3. *Названия за девственост и за девствено момиче в българския език (в контекста на някои вярвания, свързани с тях).* – В: Културен трансфер и българска идентичност (Сборник с доклади от Третата международна интердисциплинарна конференция на студенти и докторанти „Културен трансфер и българска идентичност“, Културен институт „Дом Витгенщайн“, Виена, 2016, София: Национално издателство „Аз-буки“, 2017, 96 – 104.